

De slotjes te Oosterhout I

door

J. H. VAN MOSSELVELD

INLEIDING

Onder de historische bezienswaardigheden van Oosterhout nemen de zogenaamde slotjes een geheel eigen plaats in. Tot de gekwalificeerde monumenten kan men hen nauwelijks rekenen. Een bijzondere rol in de plaatselijke historie hebben deze (woon-)huizen ook niet gespeeld. Hun lotgevallen behoren meer tot de *petite histoire*. Nochtans verdienen zij het, zowel vanwege hun nog bestaande of verdwenen aanleg en architectuur, de bijzondere functie, die sommigen hunner hadden, en de aard van hun bewoners, nader te worden gekend.

Met de slotjes bedoelt men een aantal voornamelijk aan de Ridderstraat gelegen landhuizen, die ofschoon soms ingrijpend verbouwd en gemoderniseerd vooral in de vorige eeuw desondanks in hun voorkomen en situering typische kenmerken van hun herkomst als adellijke huizen, als edelmanswoningen behouden hebben.

Het gebruik van de benaming slotjes voor deze huizen is oud. Sedert de 17e eeuw vindt men haar in archivalische en literaire bronnen geregeld gebruikt. Zij is ook — en niet alleen op taalhistorische gronden — de juiste aanduiding voor deze huizen, die weliswaar met een kasteel of burcht als standskenmerk de traditionele omgrachting gemeen hadden, doch het volgens middeleeuwse begrippen verdedigbare karakter daarvan ten ene male misten.¹

Oosterhout telde eertijds zeven van dergelijke huizen. Het waren geen zeven wereldwonderen en zij hebben dan ook nauwelijks de aandacht getrokken van de vele 18e en 19e eeuwse reisbeschrijvers en samenstellers van prentwerken. De eerste die deze huizen bij mijn weten opmerkt is Gramaye. Na eerder iets over de burcht van

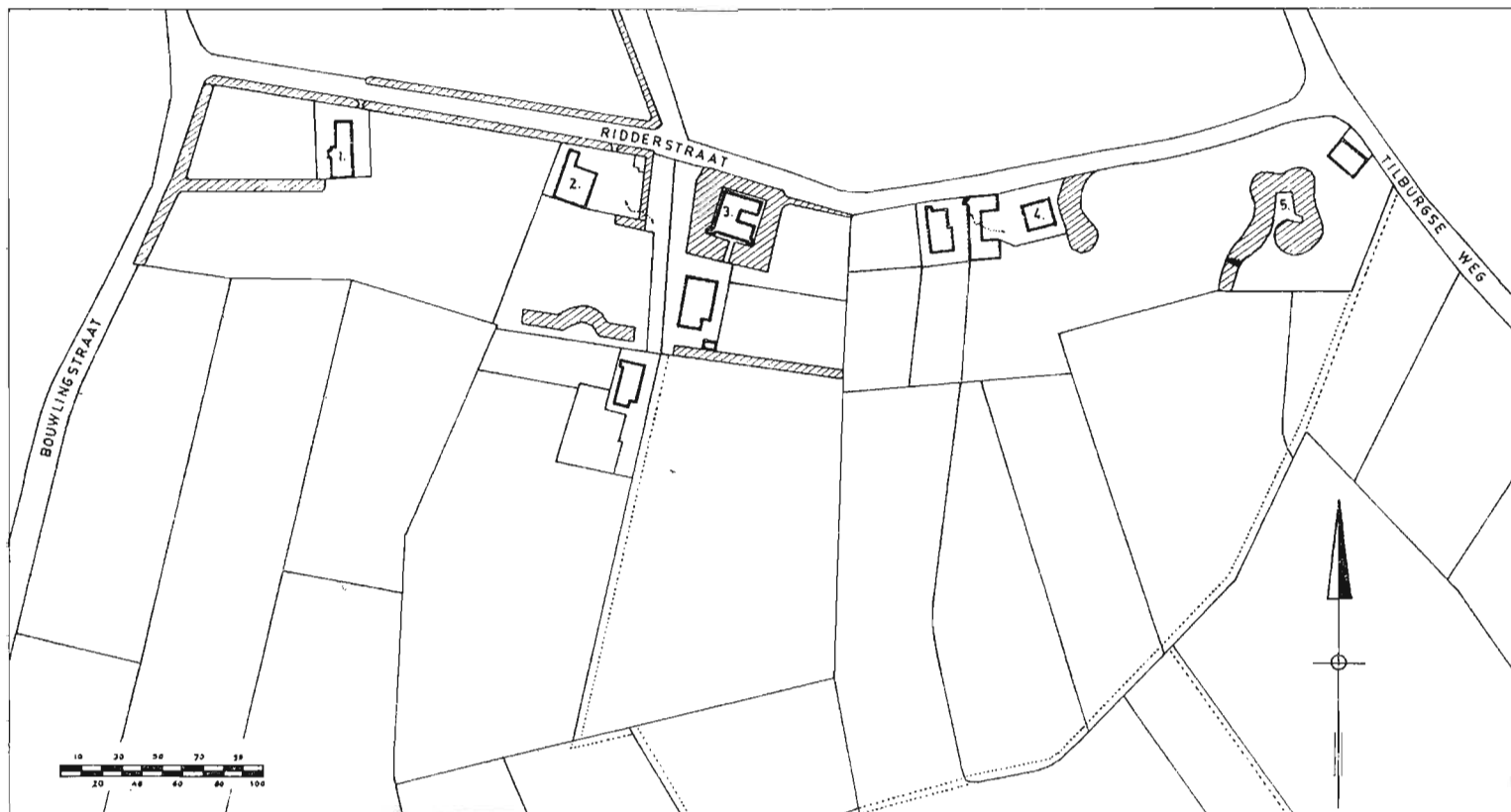

Fig. 1. Situatie van de slotjes aan de Ridderstraat omstreeks 1830 naar het kadastrale minuutplan.
 1. Borselen, 2. Beveren, 3. Limburg, 4. Brakestein, 5. plaats van het voormalige Spijtenburg.

Tekening Openbare Werken Oosterhout, P. A. de Vos.

Oosterhout (*arcem vetustate nobilem*) te hebben gezegd, vervolgt hij: *castella habet quaterna a variis nobilibus olim habitata, quorum ibi olim magna confluentia.*² De Bredase historicus Thomas van Goor, van wie men wat meer bijzonderheden zou verwachten, geeft slechts Gramayes mededeling in het Nederlands weer.³ Bachiene spreekt van *veele kasteeltjes of sloten die met watergrachten omgeven zijn, welke men houd voor ridderlijke hofsteden.*⁴ Van der Aa is de eerste en ook de enige die de slotjes met name noemt, hij telt er zeven en geeft enige bijzonderheden.⁵ Krüger schrijft hem vrijwel letterlijk na.⁶

Van die zeven slotjes zijn er thans nog vijf in wezen n.l.: *Borsse-len*, *Beveren*, *Limburg* en *Brakestein*, allen gelegen aan de Ridderstraat (fig. 1), en *de Blawwe Camer*, sedert 1647 proosdij van het norbertinessenklooster St Catharinadal, aan de Kloosterdreef. Verdwenen zijn de slotjes *Spijtenburg*, dat was gelegen in de hoek gevormd door de Ridderstraat en de Tilburgse weg in het huidige park van *Brakestein*, en *Van Aalst* of *Bersselaar*, dat zich bevond aan de Willem van Duivenvoordestraat, welke straat de vroegere oprijlaan van dit huis is. Van deze slotjes kreeg tot dusver alleen *de Blawwe Camer* een meer uitvoerige behandeling.⁷

Alvorens over te gaan tot een bespreking van elk van deze slotjes afzonderlijk is het wenselijk in het algemeen iets te zeggen over hun ontstaan, vorm en situering, benaming en bewoners.

De slotjes hebben met de meeste kastelen gemeen, dat het moeilijk is na te gaan, wanneer zij precies zijn gesticht, al weten we dit toevallig wel van het enige werkelijke kasteel, dat hier stond, het kasteel van Strijen ook wel de burcht of het huis van Oosterhout genoemd. Met de bouw daarvan was men immers doende ten tijde van de slag bij Woeringen (1288).⁸ In hoeverre de aanwezigheid van dit kasteel of van diens meest illustere eigenaar, de befaamde financier en politicus Willem van Duvenvoorde, heer van Oosterhout 1325—1353, die het aanzienlijk heeft vergroot en versterkt,⁹ van invloed is geweest op de bouw van zovele adellijke huizen of slotjes in Oosterhout, is moeilijk te achterhalen. Wel kan er — voor een latere periode evenwel — een relatie worden aangetoond tussen het kasteel en een der

slotjes (het daar dichtbij gelegen slotje *Van Aalst*, waar een tijdlang de rentmeesters der Nassau's woonden) en tussen het nakroost van de kasteelheer en een drietal andere slotjes (*Borsselen*, *Brakestein* en *Beveren*), doch dat hun ontstaan met het een en ander samenhangt is niet waarschijnlijk. Eerder zullen we het ontstaan van althans enkele slotjes in verband kunnen brengen met de Orde van de Ridder van St. Jan, die — zoals men weet — te Oosterhout bezittingen hadden, die hen in 1313 na de opheffing van de ridderorde der Tempeliers waren ten deel gevallen.¹⁰ Van der Aa vermeldt van *Brakestein* en *Borsselen* dat zij in het bezit van deze half militaire, half kloosterlijke orde zijn geweest.¹¹

Van het door hem in dit verband niet genoemde slotje *de Blauwe Camer* staat dit vast.¹² *Brakestein* en het door hem in dit verband evenmin genoemde *Limburg* zijn gesticht op grond, die eertijds aan de Johannieten behoorde. Waarschijnlijk was dit ook het geval met *Beveren* en *Spijtenburg*, doch directe bewijzen daarvoor ontbreken.

Al deze slotjes in de Ridderstraat waren aan de rand van de eigenlijke dorpskom gelegen, aan de rand ook van de ontgonnen gronden. Als zuidelijke belending hebben zij de vroente, d.w.z. de woeste of heidegronden, die krachtens het wildernisregaal aan de heer behoorden doch waarvan de Ridder van St. Jan een vierde deel toekwam. Zij zijn zonder twijfel ontstaan op ontginningen van deze woeste gronden. Als we in het begin van de 15e eeuw — vroegere bronnen ontbreken — het merendeel van deze huizen voor het eerst ontmoeten (alleen *Beveren* en *Spijtenburg* ontstonden eerst een eeuw later), vindt men hen als „steden” aangeduid. En wanneer deze term in de betreffende stukken nader wordt omschreven, blijkt daaronder te worden verstaan „huysinghe, hovinghe, schueren en land”. Van belang is in dit verband ook de grootte der percelen, die in de meeste gevallen 4 bunder bedraagt. Wellicht een gebruikelijke ontginningseenheid in die tijd.

Over grachten en andere kenmerkende bijzonderheden, die deze steden van (andere) boerderijen zouden kunnen onderscheiden, vindt men met nog geen woord gerept. Van een aanduiding als slotje is

nog lang geen sprake. Steden, boerderijen waren het dus in oorsprong, eerst later tot slotjes uitgebouwd.

Alleen het huis, dat later als het *Van Aalst-* of *Bersselaarslotje* bekend zal zijn, vinden we in de 15e en vroeg 16e eeuwse archivalia geregeld aangeduid als een „gesate”. Etymologisch beschouwd betekent dit woord: iedere plaats om zich neder te zetten, woonplaats, woning, maar vooral werd het gebruikt in de bepaalde opvatting van ridderlijk verblijf, kasteel, herenhuis.¹³ Welke betekenis we aan deze aanduiding voor dit huis moeten hechten, weten we niet. Het is verdwenen en nadere gegevens over de aard en omvang ervan ontbreken.

Wat deze steden van andere boerderijen onderscheidt is meer de maatschappelijke klasse van hun eigenaars of bewoners. We vinden deze huizen reeds vroeg in het bezit van adellijke lieden. Soms was het gekwalificeerde adel, soms ook waren het simpele vrije lieden, die een ridderlijk leven gingen leiden, wat op zich zelf reeds voldoende was om als edelman te worden aangemerkt.

Blijkbaar spoedig hebben al deze huizen bij wijze van adellijk standskenmerk een omgrachting gekregen. Bood een gracht wel bescherming tegen individuele insluipers en rovende benden, zij maakte daarmee het huis dat zij beschermden niet tot een forteresse. We hebben hiervoor terloops reeds gewezen op het onderscheid tussen kastelen en sloten of slotjes. Versterkte huizen in de zin van kastelen zijn de Oosterhoutse slotjes nimmer geweest. Wel mag men hen waarschijnlijk tot de vroegst in steen opgetrokken woonhuizen van Oosterhout rekenen. De lichtheid van het muurwerk en de grote raamopeningen, die we kennen van tekeningen, welke ons deze huizen in hun nog 15e of 16e eeuwse voorkomen tonen, deed hen niet opgewassen zijn tegen het toenmalige militaire geweld. Het vuurgeschut was immers rond 1400 reeds een beslissende factor in de belegeringstechniek geworden. Ondanks hun soms min of meer kasteelachtig uiterlijk waren deze huizen niet op militair geweld berekend. Het accent lag geheel op de bewoonbaarheid. De aanwezigheid van torens of torentjes, van ophaalbruggen en poortgebouwen

diende slechts ter vermeerdering van het feodaal aspect. Voor de weerbaarheid waren zij van geen betekenis. We zullen de mededeling van Van der Aa over de dikke muren en schietgaten van de huizen *Limburg* en *Brakestein* zeker niet met de weerbaarheid van deze slotjes in verband moeten brengen, eerder met de schijn ervan.¹⁴

Met de wijze van omgrachting, het belangrijkste kenmerk der slotjes derhalve, hangt nauw samen de uiterlijke verschijningsvorm van deze huizen. *Limburg*, *Brakestein* en *Spjitenburg*, die de gracht onmiddellijk rond het huis hadden en hoog daaruit oprezen, deden nog het meest aan kasteeltjes denken. Bij de overige slotjes omsloot de gracht tevens een complex van erven, tuinen en — veelal agrarische — opstallen. *De Blauwe Camer* benadert qua type, zeker na de uitbreidingen van het midden der 15e en het begin der 16e eeuw, de drie genoemde slotjes nog het meest. Terwijl *Brakestein*, *Spjitenburg* en *de Blauwe Camer* echter blokvormig van karakter zijn, onderscheidt *Limburg* zich van hen, doordat dit huis uit drie vleugels bestond, welke een binnenplaats omgaven. Dit slotje heeft trouwens in zijn grondplan iets, dat aan een middeleeuws kasteel — maar dan in miniatuurvorm — doet denken: een met hoektorens versterkt nagenoeg vierkant muurwerk, waarbinnen enkele deels in die omringing opgenomen gebouwen.

Waarschijnlijk moeten we ook het vroeger als „gesate” aangeduide oude slotje *Van Aalst*, dat omstreeks 1640 werd gesloopt, tot deze categorie rekenen. De slotjes *Beveren* (vóór de verbouwing van omstreeks 1740) en *Borsselen* hadden meer weg van een boerderij, van een hofstede. Zij vertoonden — *Borsselen* nog — een sterk horizontaal aspect, doordat zij slechts één verdieping hoog waren. Het zadeldak, de opkamer boven een hooggelegen kelder, de in de voor-gevel gelegen voordeur, de loodrecht op het hoofdgedeelte naar achteren uitstekende, soms lagere vleugel, het zijn allen kenmerken, die van de boerderij werden overgenomen.¹⁵ Men kan ditzelfde opmerken van het omstreeks 1635 nieuw gebouwde slotje *Van Aalst*, ons bekend van een tekening door Cornelis Pronck uit 1729.¹⁶ De twee hang- of arkeltorentjes van dit huis gaven het echter een meer aristo-

cratisch karakter al vormden zij ongetwijfeld slechts een zuiver decoratief element. Het poortgebouw met bovenwoning van ditzelfde slotje aan de straatzijde (thans Havenweg) had waarschijnlijk niet meer betekenis dan het seigneurale karakter van het geheel te onderlijnen. Eenzelfde poortgebouw had ook *Brakestein* en men treft er thans nog een aan bij *de Blauwe Camer*, ofschoon dit laatste in zijn huidige voorkomen niet ouder is dan het einde der 18e eeuw. De overbouwde poort van *Limburg* is niet oorspronkelijk en dateert pas uit het einde der vorige eeuw.

Van de aanvankelijk tot elk slotje behorende terreinen kunnen we ons een voorstelling vormen aan de hand van hetgeen de akten van eigendomsoverdracht daarover mededelen. Beter nog geeft een inzicht in de oorspronkelijke terreinindeling de fraaie, uit 1650 daterende en op perkament getekende kaart van de bezitting *de Blauwe Camer*.¹⁷ Over de aard van de tuinen, hoven en parken, tot deze huizen behorend, zijn de mededelingen schaars. Allen hadden een boomgaard en een moestuin, sommigen bovendien een siertuin, park of bos. *Limburg* en *Brakestein* bezaten (soms als akkerland in gebruik zijnde) overtuinen aan de noordzijde, d.w.z. aan de overkant van de Ridderstraat op het terrein, dat vanouds de Braak heet. De meeste slotjes hadden ook een zogenaamde nederhuizinge of boerderij met akker- en weiland, een theekoepel of tuinhuis, een koetshuis met paardenstal, sommigen ook een duifhuis. Een der schuren van het slotje *Van Aalst* deed geruime tijd dienst als schuilkerk voor de katholieken.¹⁸

Om te weten hoe deze slotjes zich onderling in waarde, in belangrijkheid, in bewoonbaarheid waarschijnlijk tevens, verhielden, kunnen we de taxaties van deze huizen uit de jaren 1580 en 1650 eens met elkaar vergelijken. Weliswaar kennen we niet de juiste maatstaven van de toenmalige belastingzetter, maar zij waren wel voor alle huizen gelijk.¹⁹ Deze taxatiebedragen, uitgedrukt in ponden Vlaams, betreffen telkens alleen het huis zelf, niet de daartoe behorende terreinen en andere opstallen, die apart werden gewaardeerd.

Die taxaties waren:

	<i>in 1580</i>	<i>in 1650</i>
Limburg	300 £	280 £
Spijtenburg	300 £	300 £
van Aalst	300 £	200 £
Brakestein	250 £	250 £
de Blauwe Camer	250 £	230 £
Borsselen	192 £	192 £
Beveren	60 £	60 £

De oorspronkelijke taxaties van *Limburg* en *Spijtenburg* uit 1580 werden een paar jaar later verlaagd tot resp. 280 £ en 275 £. Deze waardevermindering houdt misschien verband met een beschadiging of gedeeltelijke vernieling tijdens de krijgsvrchttingen in 1582 in Oosterhout, waarbij een 300-tal huizen werden vernield of in vlammen opgingen. Met betrekking tot *Limburg* vinden we althans in 1612 nog gesproken van een „vervallen camer” in het noord-oostelijk gedeelte. Het aanzienlijke verschil in waardering van het slotje *Van Aalst* in 1580 en 1650 hangt vermoedelijk samen met de bouw van een nieuw kleiner huis, waarover gesproken wordt in 1637, terwijl het toen nog bestaande oude huis wordt genoemd „de grote oude huysinge staende suydwaerts van de nieuwe huysinge”. In 1646 komt dit oude huis niet meer voor. *Beveren* moet in die tijd nog een zeer eenvoudig bouwwerk geweest zijn ook na de bouw van een nieuw huis — evenals vroeger een stede genoemd — waarvan in 1614 sprake is. Eerst de verbouwing van omstreeks 1740 gaf het zijn huidige allure.

Wat de namen van de slotjes betreft, zien we er enkele genoemd naar families, die er een tijdlang eigenaar van waren, ofschoon geen van hen tot de stichters behoort. Het zijn die genoemd naar de adellijke geslachten Van Borsselen en Van Beveren.²⁰ Ook het slotje *Van Aalst* behoort tot deze categorie met dien verstande, dat de eigenaar, jonker Turck, heer van Aalst (Gld) was en dat zowel hij als zijn huis gewoonlijk naar die heerlijkheid werden genoemd. Een oudere

benaming van dit slotje was *de gesate gebeyten int bosch*. Na Turck vererfde dit huis in de familie Van Bersselaar. In de 18e eeuw vindt men dit slotje ook aangeduid als *secretarisslotje* vanwege de toenmalige bewoner, die secretaris van de schepenbank van Oosterhout was. *Brakestein* werd genoemd naar de plaats, waar het werd gebouwd. Het laatste lid van deze naam, dat associaties oproept aan een versterking, dient men — gelet op de tijd, waarin deze naam ontstond — als een modeverschijnsel te beschouwen. *Spijtenburg* is ongetwijfeld een verzonnen naam. Merkwaardig is het, dat men deze naam in de officiële stukken aanvankelijk niet ontmoet. Dit huis vindt men dan meestal naar een der vroegere eigenaars *het huis van Clootwijk* genoemd. Al deze namen treft men niet eerder aan dan tegen het einde der 16e of het begin der 17e eeuw. De namen *de Blauwe Camer* en *Limburg* evenwel zijn ouder. *De Blauwe Camer* ontleent zijn naam aan een vertrek in het betreffende huis, dat waarschijnlijk door zijn kleur (van b.v. de wandtapijten die er hingen) werd gekenmerkt en welke aanduiding vervolgens als een *pars pro toto* voor het gehele huis is gaan gelden. Men vindt deze naam voor het eerst in 1479 vermeld.²¹ Het slotje *Limburg* is genoemd naar het gelijknamige Belgische stadje en moet reeds in de 15e eeuw die naam verkregen hebben.

De functie van de meeste slotjes was zeker tot in het begin der 17e eeuw meer die van een buitenhuis, een jachtslot, een speelhuis, dat niet het gehele jaar door werd bewoond door zijn eigenaar. Die eigenaars behoorden aanvankelijk — we zagen het reeds — tot de adel of tot het patriciaat. De Ridderstraat, waaraan vijf van de zeven slotjes gelegen waren, draagt zijn naam, die reeds in de 16e eeuw het meer algemene „sheerenstrate” in de belendingsomschrijvingen gaat verdringen, niet ten onrechte. Gramaye, die — zoals hiervoor reeds werd aangehaald — de aanwezigheid van veel edellieden vermeldde, voegde daaraan toe de niet onvermakelijke doch tevens typerende zegswijze, die in de Baronie toenmaals blijkbaar opgeld deed: „de Heeren offt Edelheeren van Oosterhout, de Borgers van Breda ende de Goede Liederen van Etten”.²²

Leden van de plaatselijke schepenbank, schouten, secretarissen, notarissen, advocaten, hoge functionarissen der Oranjes, legerofficieren en in later tijd ook kantonrechters en artsen treffen we eveneens aan als bewoners. In de 18e eeuw verschijnt een nieuwe categorie, de rijk geworden kooplieden. Een tweetal slotjes, *Borsselen* en *Beveren*, dienden een tijdlang tot R.K. pastorie, *Beveren* zelfs gedurende anderhalve eeuw. *Limburg* herbergde in de 19e eeuw gedurende een aantal jaren tweemaal een kloostergemeenschap. *De Blauwe Camer* is sedert 1647 de woning van de proosten van St Catharinadal gebleven.

Een opvallende bijzonderheid is, dat vrijwel geen der slotjes langer dan twee generaties in het bezit van dezelfde familie was. Een uitzondering hierop vormt *Brakestein*, thans reeds gedurende drie generaties in het bezit van het geslacht Van Oldeneel tot Oldenzeel. Het enige slotje bovendien, dat thans nog adellijke bewoners heeft.

Ten slotte nog iets over de waardering van de slotjes als monumenten van geschiedenis en kunst. Kalf is de eerste geweest, die met betrekking tot dit facet de aandacht op deze huizen heeft gevestigd.²³ Het verwondert niet, dat hij over *de Blauwe Camer* het meest uitvoerig was. Dit slotje immers heeft veel meer dan alle overige zijn oorspronkelijk voorkomen behouden. Van de in de Ridderstraat gelegen slotjes, die hij als groep signaleert, zegt hij, dat ze thans alle geheel verbouwd en gemoderniseerd zijn. Van het huis *Limburg* vermeldt hij slechts de Louis XVI-plafonds en -schoorstenen in de beide benedenvoorkamers, niet de fraaiere, eveneens Louis XVI-plafonds in de huidige raadzaal.

In de voorlopige monumentenlijst, die voor wat de Baronie van Breda betreft voornamelijk op Kalf is gebaseerd, krijgen de slotjes een soortgelijke behandeling.²⁴ Ook het Kunstreisboek voor Nederland bespreekt *de Blauwe Camer* uitvoeriger dan de overige slotjes, die *en bloc* worden genoemd. Slechts van het als raadhuis in gebruik zijnde *Limburg* wordt opgemerkt, dat de kern vermoedelijk 16e eeuws is.²⁵ De Kastelengids geeft slechts enkele regels over *de Blauwe Camer* en zwijgt over de andere slotjes.²⁶

LIMBURG *

Bouwwgeschiedenis

Van de Oosterhoutse slotjes is *de Blauwe Camer* — enkele jaren geleden fraai gerestaureerd — zonder twijfel als gebouw het meest gaaf bewaarde specimen. Beoordeeld naar de belangrijkste karakteristiek van het slot-zijn, de omgrachting, verdient echter het huis *Limburg* op de eerste plaats te worden genoemd. Bij dit slotje — sedert 1940 in gebruik als raadhuis — is de oorspronkelijke omgrachting geheel intact gebleven. Het huis heeft door verbouwing en modernisering wel veel van zijn vroegere pittoresque charme verloren, maar behield toch ook weer diverse elementen, die van zijn aristocratische herkomst getuigen zoals zijn grachten, zijn omvang, zijn beide hoektorens en het restant van een derde, zijn situering en beplanting.

Het slotje doet zich thans voor als een vierkant gesloten blok doch deze situatie is van vrij recente datum. Eerst in 1940 is de U-vorm, die dit huis toen nog had, verloren gegaan door een verbouwing van de door drie vleugels ingesloten binnenplaats en het in één verband brengen van de bekapping. Uitwendig herinnert niets meer aan het vroegere grondplan, inwendig kan men nog slechts op de zolderverdieping uit de kapconstructie de oorspronkelijke vorm van het huis aflezen.

In zijn bouwwgeschiedenis kunnen we een viertal belangrijke fasen onderscheiden (fig. 2):

1. de stichting van het huis, dat we in 1422 voor het eerst vermeld vinden en dat in akten van een dertigtal jaren later wordt omschreven als *een stede met huysinghe, hovinghe en landen*. Van de vorm van dit waarschijnlijk eenvoudige huis weten we zo goed als niets. Aangenomen moet worden, dat de huidige raadzaal met hetgeen daar onder en boven is, het hoofdbestanddeel van dit huis heeft gevormd.

---

* Het ligt in de bedoeling van schrijver dezes om aan elk slotje een afzonderlijke bespreking te wijden. Begonnen wordt met het huis *Limburg*. In de komende jaarboeken zullen de overige slotjes successievelijk worden behandeld.

vóór 1460

?

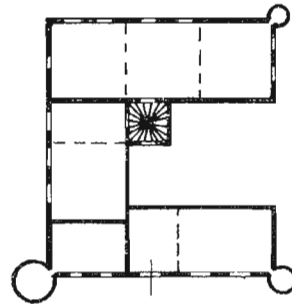
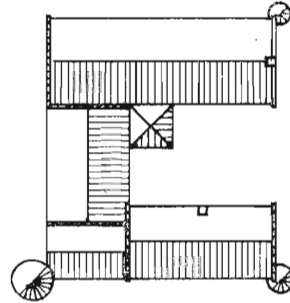
KAPVORM.

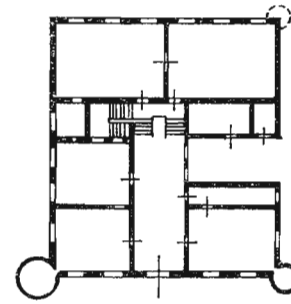
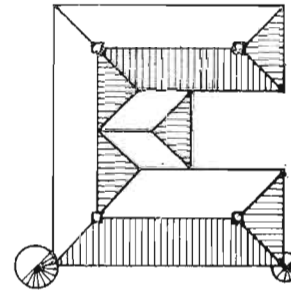
?

PLATTEGROND.

ca. 1460 - ca. 1800

ca. 1800 - 1940

1940 - heden.

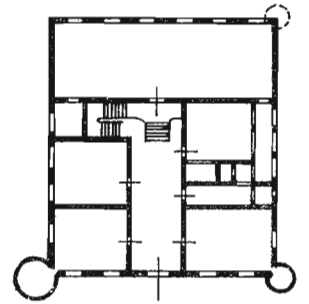
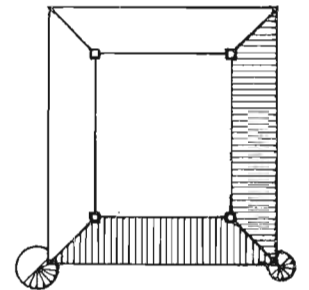

Fig. 2. *Limburg*. Overzicht van de ontwikkeling.

Tekening Openbare Werken Oosterhout, P. A. de Vos.

2. een waarschijnlijk op omstreeks 1460 te stellen uitbreiding van dit huis tot de U-vormige plattegrond, die ons van later bekend is, gepaard gaande met een omgrachting onmiddellijk rond het gebouw. Vermoedelijk zijn toen ook de vierkante traptoren in de noord-westhoek van de binnenplaats, die de thans nog bestaande niveauverschillen tussen de noordelijke en westelijke vleugel overbrugde, en de drie hoektorens gebouwd (afb. 18 en 19).
3. de modernisering en verbouwing van omstreeks 1798, die het huis nagenoeg zijn huidig voorkomen heeft gegeven, afgezien van de in 1940 bebouwde binnenplaats. De (6) geveltoppen der drie zadeldaken zijn toen gesloopt, de daken werden met elkaar verbonden, terwijl op de eindpunten der daknokken de thans nog bestaande schoorstenen verrezen. De om het gehele gebouw aangebrachte kroonlijst met talrijke kleine rechthoekig gekopte consoles kreeg in de noordelijke gevel een fronton met in de timpaan een oeil-de-boeuf (afb. 24). De vierkante traptoren werd gesloopt evenals de nood-oostelijke hoektoren. Van de binnenplaats werd een gedeelte ingenomen voor de bouw van een (beneden- en boven-) hal, waarin de aanzet van het (nieuwe) trappenhuis kwam. De bekapping van deze nieuwbouw werd haaks op het zadeldak van de middenvleugel aangesloten (afb. 20). Van de binnenplaats werd ook nog een strook bij de zuidvleugel getrokken in de vorm van een gang, waarvan de bestemming niet duidelijk is. De vensters en het interieur werden naar de trant van die tijd — doch overigens vrij sober — gemoderniseerd.
Aan het exterieur is sedertdien weinig gewijzigd. Van het interieur zijn met name op de parterre verschillende elementen bewaard gebleven, zoals de Louis-XVI-plafonds, -schoorstenen (afb. 26) en -lambrizingen. Van de in 1940 verwijderde allegorische reliefs in stucwerk, welke zich boven de deuren in de benedenhal bevonden (afb. 25), bleef een enkel exemplaar behouden.
4. de verbouwing van 1940, die het slotje voor zijn nieuwe bestemming als raadhuis geschikt moest maken. De meest ingrijpende wijziging was toen de algehele bebouwing van de binnenplaats, waardoor twee nieuwe kamers ontstonden. De bekapping werd

aan de nieuwe blokvormige situatie aangepast door tussen de daken een door standvinken geschraagd plat dak aan te brengen, waarmee een ruime zolderverdieping werd gecreëerd. Op de details van de verbouwing van 1940 kom ik straks uitvoeriger terug.

Is met het bovenstaande de bouwgeschiedenis van het slotje *Limburg* in grote lijnen geschetst, dan wil dit niet zeggen, dat buiten deze hoofdmomenten geen wijzigingen hebben plaats gevonden. Van wezenlijke betekenis waren zij echter niet.

Alvorens men in 1939 een aanvang maakte met de verbouwing van het slotje tot raadhuis, is de toenmalige, grotendeels uit 1798 daterende toestand van het huis in tekening gebracht. Ook beschikken we over foto's uit die tijd.²⁷ Van de in 1798 uitgevoerde vernieuwingen is overigens zoveel bewaard gebleven, dat we over de bouwgeschiedenis van de laatste anderhalve eeuw voldoende zijn gelicht.

Anders is het gesteld met de tijd daarvoor. Doordat het muurwerk — waarschijnlijk sedert 1798 — geheel is bepleisterd, verschaft dit ons geen waarneembare aanwijzingen betreffende de vroegere toestand. Wel doen dat de plattegrond van het gebouw met de toen gehandhaafde hoektorens en vooral ook de kapconstructie. Bij de verbouwing van 1798 zijn n.l. de eiken (deels met grenenhout opgelapte) kappanten van de zadeldaken behouden gebleven, ofschoon zij blijkens de ingehakte telmerken niet meer op hun oorspronkelijke plaatsen staan. Gelukkig kon onlangs voorkomen worden, dat deze voor de bouwgeschiedenis van het huis zo belangrijke, zij het niet fraaie constructie (er is in 1798 vooral in de hoeken nogal geknutseld) door een moderne werd vervangen.

Naast deze gegevens, die het gebouw zelf oplevert, beschikken we over een tweetal 18e eeuwse tekeningen van dit slotje. De ene (afb. 18) laat ons het huis zien vanuit het noord-oosten en is waarschijnlijk van de hand van de befaamde tekenaar Cornelis Pronck, van wie bekend is, dat hij dit huis in 1729 tekende.²⁸ De andere toont het huis, gezien vanuit het zuid-westen en is vermoedelijk getekend door Jan Bulthuis omstreeks 1780 (afb. 19).²⁹ Naar deze laatste tekening vervaardigde K. F. Bendorp de bekende gravure.³⁰

Afb. 18. *Limburg* vanuit het noord-oosten 1729. Tekening in O.I. inkt door of naar Cornelis Pronck.

Collectie Gemeente Oosterhout.

Afb. 19. *Limburg* vanuit het zuid-westen omstreeks 1780. Tekening in O.I. inkt toegeschreven aan Jan Bulthuis.

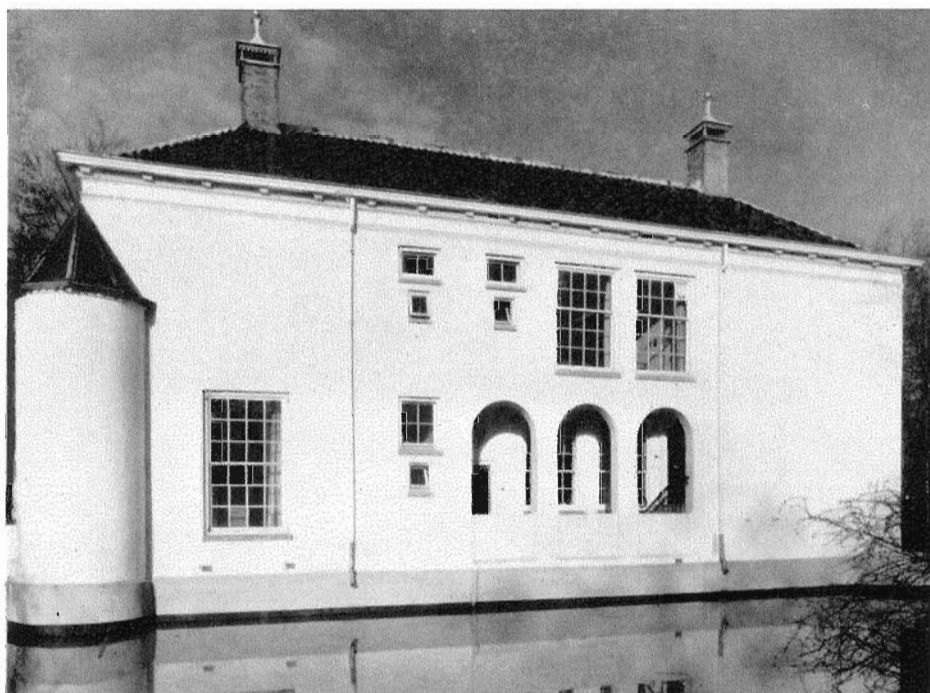
Collectie Prov. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen 's-Hertogenbosch.

Afb. 20. *Limburg* oostzijde 1939.

Foto J. de Jongh.

Afb. 21. *Limburg* oostzijde 1965.

Foto H. Verschuren.

Afb. 22. *Limburg* zuidzijde 1939.

Foto J. de Jongh.

Wat beide tekeningen echter aan bouwvormen (trapgevels, kruis-kozijnen etc.) te zien geven, wijst op een bouwtijd, die in elk geval tot de 16e — zo niet tot de tweede helft der 15e eeuw is terug te voeren. Enige voorzichtigheid bij de interpretatie van deze tekeningen is uiteraard geboden, doch behalve plattegrond en kapconstructie toont ook een uit 1612 daterende, bewaard gebleven beschrijving van de indeling van het gebouw aan, dat zij betrouwbaar zijn en dat *Limburg* toen reeds het voorkomen heeft gehad dat beide tekeningen te zien geven.

Genoemde beschrijving werd opgemaakt, toen in 1612 de ruimte in het huis en die daarbuiten tussen de twee nieuwe eigenaren Van Lier en Snellen moest worden verdeeld.³¹ De met betrekking tot het huis gemaakte verdeling is te belangrijk om hem hier niet in extenso weer te geven. Een aandachtige beschouwing van de beide tekeningen leert, dat zij met de situatie in het gebouw in 1612 — op een nader te noemen verbouwing uit 1616 na — geheel in overeenstemming zijn.

Hendrik Snellen kreeg in 1612 de noordelijke vleugel van het huis (de tegenwoordige raadzaal) toegewezen, jhr Joachim van Lier de beide andere vleugels ofwel de rest van het gebouw. Het gedeelte van Van Lier werd als volgt omschreven:

- *die salette met die camer ende den solder daerboven tot den dak toe met den toren daeraen staende nae het suytoosten salvo beneden het gebruyck van het secret gemeyn; des sal joncker Van Liere den ganck mogen beleggen met hout oft anderzins mogen gebruycken tot die gote toe en sal den uytganck ende inganck vrij op syn wyde gemeyn moeten laten.* (Dit is de huidige burgemeesterskamer met hetgeen daarboven is alsmede de ingang van het gebouw en de oostelijke toren).
- *den affhanck nevens de voorsz. salette met het secreet en toren aen de suytwesten hoeck.* (Dit is een gedeelte van de huidige secretariskamer met de westelijke hoektoren).
- *de groote kuecken met de camer en soldering daerboven totten dak toe, behalve dat wij (= Snellen) den bornput mede moghen gebruycken ende dachlycx water halen.* (Dit zijn gedeelten van de huidige secretaris- en bodekamers met hetgeen daarboven is).

- *het cleyn saelken met het camerken ende solder daerboven totten dake toe.* (Dit is de rest van de huidige bodekamer en het huidig trappenhuis).
- *die twee vorste kelders streckende van 't oisten tot het westen.* (Thans verdwenen kelders).
- *de west en suytsyde van der grooten toren buyten maer binnen te halff en halff.* (Dit is de in 1798 gesloopte vierkante traptoren op de binnenplaats).

Het gedeelte van Snellen bestond uit:

- *die twee kelders langs deur neffens die straetsyde met die kelder-camer en solder daerboven totten dake toe.* (Dit is het westelijk deel van de huidige raadzaal met hetgeen daar onder en boven is).
- *die vervallen camer daerneffens aengelegen alsoo die is.* (Dit is het middendeel van de huidige raadzaal).
- *het affhancxken aen den noort oosten hoeck met den toren daer-aen staende.* (Dit is het oostelijk deel van de raadzaal. Van de hoektoren resteert thans nog slechts de iets verhoogde fundering).
- *het affhanck daer de oven in staet tot die gote toe . . . .* (Dit was vermoedelijk een bouwsel op de binnenplaats).

Hendrik Snellen heeft vervolgens het vervallen noord-oostelijk deel van het huis herbouwd, waarbij de muurankers van de nieuwe topgevel (zonder trappen) zijn initialen (H.S.) en het jaartal 1616 kregen.³²

Werkt deze beschrijving in vele opzichten verhelderend, toch laat zij nog verschillende vragen onbeantwoord ten aanzien van de oorspronkelijke vorm van het huis. Met name is de positie van zowel de zuid-westelijke als de noord-oostelijke hoektoren merkwaardig. „Affhancxkens” slechts verbonden hen met de rest van het gebouw. Of deze oorspronkelijk zijn, valt te betwijfelen. Ook verschillen de hoektorens in hoogte en doorsnede en in de wijze, waarop zij aan het huis gehecht zijn. Wij zijn nog het meest geneigd bij dit alles te denken — zoals in de inleiding reeds werd opgemerkt — aan een bewuste imitatie van een middeleeuws kasteel. Dit grondplan met zijn

opbouw heeft het gebouw een asymmetrisch karakter gegeven, dat thans met name in de beide hoektorens en in de indeling van de zuidelijke gevel nog zeer goed te zien is (afb. 22).

Voor de toestand van het gebouw vóór 1612 kunnen we slechts afgaan op hetgeen de beide 18e eeuwse tekeningen te zien geven aan oudere bouwvormen. De akten van eigendomsoverdracht uit de 16e eeuw lichten ons over de vroegere toestand niet nader in. Op grond van omschrijvingen daarin als *een huys genaempt thuys van Limborch omgraven rontsom met eenen gracht* in 1565 en *een omgraeven en bewaterde huysinghe genaempt thuys van Limborch* in 1595 menen wij evenwel te mogen aannemen, dat het slotje in 1565 reeds de omvang en het voorkomen had zoals beide tekeningen ons die tonen. Tussen 1454 en 1565 beschikken we niet over verkoopakten, omdat het huis in die periode vrijwel telkens door vererving in andere handen overging. In 1454 wordt, zoals we reeds zagen, slechts over een *stede* gesproken. Tussen 1454 en 1565 derhalve zal de *stede* tot een slot zijn uitgebreid. Om het tijdstip, waarop dit gebeurde nader te kunnen bepalen, hebben we de reeks van eigenaren uit die periode en — belangrijke factor — hun kapitaalkrachtigheid aan een nadere beschouwing onderworpen en hebben we tevens gezocht naar het verband tussen hen en de voor deze contreien zo merkwaardige naam Limburg, onder welke dit huis reeds in 1565 bekend was.

Het verband nu tussen een van die eigenaren, jonkheer Peter de Hertoghe, en de naam Limburg is zo evident, dat het aan geen twijfel onderhevig is, dat hij dit huis die naam heeft gegeven en dat ongetwijfeld hij het ook is geweest, die de eenvoudige stede van 1454 tot een slotje heeft uitgebouwd.

Peter de Hertoghe, over wiens familie hierna nog zal worden gesproken, ontmoeten we voor het eerst in 1446 en wel als schepen van Oosterhout, hetgeen hij bleef tot 1449. In dat jaar vertrok hij naar het hertogdom Limburg, waar hij tot zijn overlijden in 1465 als hertogelijk ontvanger heeft gefungeerd.³³ Waarschijnlijk had hij zijn benoeming te danken aan de heer van Breda, tevens heer van Oosterhout, Engelbrecht van Nassau, die in Limburg (welk hertog-

dom sedert 1288 in het bezit der hertogen van Brabant was) verschillende bezittingen had verworven. Diens zoon Hendrik van Nassau, in 1442 door de hertog van Brabant tot kastelein en drossaard van Limburg benoemd, had daar ook privébelangen in de mijnbouw (zinkmijnen).

Limburg was toen reeds een economisch belangrijk gebied door zijn rijkdom aan hout en door zijn zink- en kopermijnen. De ontvanger was er een der voornaamste hertogelijke functionarissen en had als zodanig de controle op de inkomsten, die de Brabantse hertogen uit deze bezittingen toevloeiden. Evenals de adel waren vaak ook de hertogelijke functionarissen financieel in de mijnen geïnteresseerd en zo zien we Peter de Hertoghe o.a. optreden als pachter van de kalmijmijn Vieille Montagne.³⁴ Hij was daarnaast ook gevolmachtigde van de opperhoutvester, waardoor hij ook de controle over de inkomsten uit de houtwas geheel in eigen hand had.

Ook zonder direct aan de Bijbelse parabel van de oneerlijke rentmeester te denken, dienen we het feit te erkennen, dat Peter de Hertoghe door allerlei financiële manipulaties zijn vermogen aanzienlijk heeft weten te vermeerderen.

Merkwaardig is het nu, te zien dat hij met zijn in Limburg verdiende kapitalen niet alleen daar diverse eigendommen verwierf, maar ook zijn bezittingen in Oosterhout aanzienlijk heeft uitgebreid. In 1451 kocht hij hier het vaderlijk erfdeel van zijn broer Berthout en in de jaren die volgden, verschillende landerijen, beemden, hei, renten en rogpachten.

Op 17 mei 1454 kocht hij van Willem Jansz. van der Molen *een stede met hoeren toebehoorte metter huysinghe en timmeringhe en metten lande daerbij en op die Brake*.³⁵ Dit is het latere *Limburg*. Deze stede was toen 4 bunder groot, het aan de overkant van de Ridderstraat op de Braak gelegen gedeelte 5 lopensaat. Peter de Hertoghe heeft vervolgens het huis schuldenvrij gemaakt door de erfpachten — ik kom op deze term uitvoeriger terug — van vorige eigenaars, die er op drukten, af te kopen.

We mogen aannemen, dat hij het is geweest, die dit huis tot een slotje heeft verbouwd en het *Limburg* heeft genoemd ter herinnering

aan zijn lucratieve bezigheden in het gelijknamige hertogdom en het stadje van die naam. De vorm die dit slotje heeft gekregen, die van een imitatie-kasteeltje, past wel bij het beeld, dat deze seigneur — doorgaans verblijvend in het kastelenrijke Limburg — oproept. Hij zal het huis als jachtslot, buitenhuis of „speelhuys” (zoals het dorpsbestuur de slotjes in 1597 noemde) hebben gebruikt, want hij woonde tijdens zijn ontvangerschap in het zojuist genoemde stadje Limburg (gelegen in de huidige Belgische provincie Luik). Daar is hij ook overleden na er in 1465 te hebben getesteerd.³⁶

Over de vorm van het door hem in 1454 gekochte huis weten we — zoals reeds werd opgemerkt — niets. Vermoed wordt, dat het niet veel groter is geweest dan het noordelijk deel van het huidige slotje, waarin de raadzaal gelegen is. Dit gedeelte heeft thans nog inwendig een ander, hoger niveau dan de rest van het huis. Ook is het muurwerk hier zwaarder, terwijl enkele jaren geleden bij een kleine doorbraak in de muur tussen de onder de raadzaal gelegen archiefbewaarplaats en het toenmalige verwarmingskeldertje (thans keukentje) bakstenen van het formaat 26 x 12½ x 6 cm te voorschijn kwamen en de aanwezigheid van een muuranker aan de zijde van het keldertje werd geconstateerd. Dit laatste wijst erop, dat dit gedeelte van het gebouw aan die zijde (zuidkant) aanvankelijk geen aanbouw heeft gehad. Ofschoon dit baksteenformaat, zeker bij zo'n incidentele vondst, geen absolute aanwijzing geeft omtrent de ouderdomsbepaling van het betreffende metselwerk, moet het gerekend worden tot de zogenaamde gewone moppen, een formaat dat hoofdzakelijk in de bouwperiode der gothiek werd toegepast.³⁷ Het gegeven is overigens te geïsoleerd om er vergaande conclusies uit te trekken.

Eigenaars en bewoners

Toen Peter de Hertoghe in 1454 de hiervoor genoemde stede kocht, was deze belast met herencijs en met een jaarlijkse, niet losbare erfpacht van 4 sester rogge, waarvan er twee aan een vorige, nader te noemen eigenaresse moesten worden betaald en twee aan de Ridders van St. Jan. We zullen deze twee heffingen, herencijs en

erfpacht, aan een nadere beschouwing onderwerpen, want zij — en met name de cijns — wijzen ongetwijfeld terug naar de oorspronkelijke verhoudingen met betrekking tot de grondeigendom. Vooraf zij nog opgemerkt, dat zowel het perceel van het latere slotje *Limburg* als dat van het daarnaast gelegen *Brakestein* in het zuiden begrensd werd door de vroente, d.i. de woeste grond, die krachtens het wildernisregaal aan de heer van Oosterhout (Breda) behoorde, doch waarin de Ridders van St. Jan voor een onverdeeld vierde deel gerechtigd waren.³⁸ De Oosterhoutse goederen van deze ridderorde ressorteerden onder haar Commanderij van Ter Brake te Alphen. Behalve genoemd aandeel in de vroente behoorden er o.a. nog toe een eigen schepengerecht en het patronaatsrecht der parochiekerk met het grootste deel der tienden.

Met „herencijns” werd in het gehele Land van Breda de cijns bedoeld, die aan de heer van Breda toekwam. In het onderhavige geval echter zullen we die herencijns als een aan de Ridders van St. Jan toekomende cijns hebben te zien, ofschoon dit in de betreffende vestbrief uit 1454 niet expliciet staat aangegeven. Deze cijns is n.l. niet terug te vinden in het Oosterhoutse cijnsboek van de heer van Breda uit 1435, noch in de daaropvolgende uit 1525 en 1554. Daarentegen vindt men dit perceel wel vermeld onder de op *Sente Ulbrechsdag* te betalen erfcijnsen van de Commanderij van Ter Brake in haar uit 1422 dagtekenend manuaal.³⁹ Bij *Brakestein* treffen we dezelfde situatie aan. Dat herencijns niet steeds een aan de heer van Breda toekomende cijns is, vinden we bevestigd in een uit 1481 daterende vestbrief betreffende de verkoop van een eertijds tot *Brakestein* behoord hebbend en aan *Limburg* grenzend perceel land. De betreffende passage daarin luidt nl.: „te vrijen met 6 d(enarii) herencijns aen mijn here van Chantrain”.^{39a}

Men mag uit dit alles afleiden, dat deze percelen aanvankelijk deel hebben uitgemaakt van de vroente, dat een bepaald deel van die vroente op een gegeven ogenblik in cijns is uitgegeven en dat genoemde percelen behoorden tot het aandeel der Ridders van St. Jan in de aldus vercijsde grond.⁴⁰

Hoewel de aan de Commanderij te betalen erfpacht van 2 sester

rogge jaarlijks uit het latere *Limburg* de hiervoor geschetste herkomst van dit perceel als het ware bevestigt, is de oorsprong van deze heffing echter niet bekend. In het manuaal van 1422 vindt men haar niet terug. Trouwens in dit register staat geen enkele erfpacht onder Oosterhout vermeld in tegenstelling tot de talrijke daarin voorkomende erfpachten onder Alphen. Overigens hebben we aan de term erfpacht een ruime betekenis te hechten, zeker als we zien, dat bij de verkoop van het latere *Limburg* omstreeks 1450 de koopsom geheel uit een aantal sesters rog-erfpacht blijkt te bestaan. Dat een eigenaar erfpacht heeft te betalen van zijn eigendom, is een voor huidige rechtsbegrippen vreemde constellatie. We hebben aan het woord erfpacht hier echter niet de betekenis te hechten, welke het in onze moderne rechtsverhoudingen heeft. Zoals Immink en vooral Van der Linden hebben aangetoond, wil dit woord in middeleeuwse stukken niet anders zeggen dan een verplichting tot een periodieke, in de regel jaarlijkse betaling.

Hoewel deze auteurs de o.a. door De Blécourt en Van Itersen aangehangen theorie inzake eigendomsverschuiving in erfpachtsverhoudingen bestrijden, is nochtans nagegaan of hier niet van een dergelijke eigendomsverschuiving sprake kon zijn.⁴¹ De teksten van de beschikbare akten met betrekking tot genoemde percelen laten een dergelijke gevolgtrekking echter niet toe.

Het voortkomen van het perceel van het latere *Limburg* uit het aandeel der Ridders in de woeste grond hield niet in, dat het daarmee tevens tot het rechtsgebied van hun schepenbank aldaar kwam te behoren. Het feit, dat de eigendomstransacties ervan plaats vonden voor de schepenen van de heer van Oosterhout (Breda) bewijst zulks. In tegenstelling tot de niet tussen de heer en de „meester” (d.i. de meester van Chantraine, die als balier van de Alva Terra der Ridders van St Jan optrad) afgebakende woeste grond, is de jurisdictie van hun beider schepenbanken uiteraard wel territoriaal begrensd geweest. *Limburg* nu was ten zuiden van de Heuvel gelegen, die we als centrum van het rechtsgebied van de schepenbank van de heer kunnen beschouwen. Daar ook verrees in het begin der 17e eeuw het „vrijheidshuis”. Het rechtsgebied van de schepenen van de meester lag

voornamelijk in de omgeving van de St Janskerk, van welke kerk de Orde tevens het patronaatsrecht bezat. In deze situatie hebben we misschien de verklaring te zoeken voor het feit, dat Oosterhout vanouds twee eigenlijke centra bezit: Heuvel en Markt.

In genoemd manuaal van de Commanderij van ter Brake uit 1422 nu staat Marten Camerlinc als eigenaar van het perceel van het latere *Limburg* te boek met de volgende omschrijving: *van een heyndinge dair hi aen woent, die Govaert Portmans was, en van een luttel lands over die strate by syn huys* (dit is het gedeelte op de Braak, waarschijnlijk een soort uitvang).⁴² Meer vroegere eigenaars staan — ofschoon dit gebruikelijk was — niet aangegeven en daarom mag wel worden aangenomen, dat óf Portmans óf Camerlinc degene is geweest, die de grond ontgonnen, tot een stede gemaakt en er een huis op gebouwd heeft. Het tijdstip waarop dit is geschied, valt bij gebrek aan bronnen niet nader te preciseren doch het laat zich aanzien, dat dit niet veel vroeger dan het laatste kwart der 14e eeuw is geweest.

Over Portmans zijn geen nadere gegevens bekend. Merten Camerlinc behoorde tot de goeude Oosterhoutse ingezetenen. Zijn vader Jacob Camerlincx was hier rond 1388 schepen.⁴³ Merten bezat hier sedert 1400 tweederde gedeelte in de helft van de windkorenmolen der heren van Breda en ook nog diverse landerijen, deels gelegen onder de heer (van Breda), deels onder de meester (van Chantraine).⁴⁴ Merten Camerlinc was ook een der stichters van het eerste beneficium in de pas opgerichte parochiekerk van Terheijden in 1401.⁴⁵

Na zijn dood omstreeks 1437 vererfde de stede op zijn dochter Marie, gehuwd met Willem Wolfaerts, en vervolgens op hun dochter „jouffrou” Geertruyt, die gehuwd was met Henric Jannesz. van Buysel. Zij hebben de stede omstreeks 1450 verkocht.

In de op deze verkoop betrekking hebbende vestbrief, die eerst in 1453 werd geregistreerd, staat deze bezitting als volgt omschreven: *stede huysinghe hovinghe en schuur metten lande daerneffens ende daerbij gelegen*.⁴⁶ De stede werd in het oosten belend door Rutger van Bruheze (*Brakestein*), in het westen door de weduwe van Jacob

mijns heren zoon (het latere *Beverenslotje*, toen echter nog onbebouwd), in het noorden door *sheerenstraete* (de Ridderstraat) en in het zuiden door *sheeren vroente*. Verder behoorde er toe een stuk erf aan de overzijde van de Ridderstraat, *op die Brake* gelegen (het tegenwoordige Slotpark), dat in het oosten grensde aan het land van genoemde Rutger van Bruheze, die daar eveneens een overtuin had liggen.

Koper was Willem Jansz. van der Molen. De koopprijs bedroeg 11 sester rog erfpacht jaarlijks, waarvan er 4 niet losbaar waren, nl. de twee hiervoor reeds genoemde verschuldigd aan de Ridders van St. Jan en twee, welke de verkoopster zelf behield.⁴⁷ Van der Molen heeft het losbare gedeelte van deze erfpacht afgekocht in de jaren 1455 en 1456 maar hij had intussen reeds in 1454 het huis c.a. verkocht aan zijn zwager Peter de Hertoghe, die toen reeds enkele jaren in Limburg als hertogelijk ontvanger fungeerde.⁴⁸ Over hem, de vermoedelijke bouwheer en naamgever van het slotje *Limburg*, is hiervoor reeds het een en ander gezegd. Hij stamde uit de Oosterhoutse tak van het geslacht De Hertoghe, die volgens Le Carpentier een jongere tak was van het bekende Mechelse geslacht Berthout.⁴⁹

De komst van deze familie naar Oosterhout hangt vermoedelijk samen met het huwelijk, dat Berthout (Back) de Hertoghe omstreeks 1380 sloot met Katheline, een dochter van Willem van Duvenvoordes natuurlijke zoon Peter.⁵⁰ Hun omstreeks 1447 gestorven zoon Jacob de Hertoghe, die leenman van de heer van Breda wordt genoemd in 1431, had drie zonen (Berthout, de ons reeds bekende Peter en Jan) en twee dochters.⁵¹

Peter de Hertoghe was aanvankelijk gehuwd met Cornelia Lucasdochter doch hertrouwde omstreeks 1463 met Katheline Foets, een dochter van zijn voorganger als hertogelijk ontvanger in Limburg, Jordaen Foets.⁵²

In 1465 maakte Peter zijn testament in zijn woning in de stad Limburg. Hierin noemt hij zich *armiger* (d.i. ridder), een titel, welke ook zijn grootvader reeds bezeten zou hebben, doch die men in de Oosterhoutse archivalia — overigens spaarzaam met titulatuur in die tijd — niet aantreft.⁵³ Hij bepaalde o.a., dat in de kleine kapel

van het klooster te Limburg, dat hij mede had helpen bouwen, dagelijks een H. Mis voor zijn zielerust zou worden gelezen.⁵⁴ Indien hij niet in Oosterhout zou komen te overlijden, moest gezorgd worden, dat er op het graf van zijn ouders in de kerk aldaar een grafzerk van Naamse steen werd geplaatst. Hij vermaakte legaten aan zijn broers Berthout en Jan en aan de zuster van zijn vrouw. Peter is kort daarop overleden en volgens Le Carpentier in de kerk van St. Germanus in Tienen begraven.

Zijn weduwe hertrouwde — waarschijnlijk in 1467 — met ridder Wouter van Brandenburg, heer van Stolzenborch, die een baronie in de buurt van Luxemburg bezat.⁵⁵ Zij beiden gaven in 1475 opdracht aan heer Claes van Eijck, onderpastoor te Oosterhout, om daar hun goederen *op te boeren en te ontvangen*.⁵⁶ De jongere broer van Peter de Hertoghe, Jan (licentiaat in de rechten), die als diens zaakwaarnemer te Oosterhout optrad en die we geregeld ontmoeten bij het passeren voor de schepenen van Oosterhout van de vestbrieven van de talrijke aankopen die Peter hier deed, is zijn broer in 1465 opgevolgd als hertogelijk ontvanger in Limburg.⁵⁷ Later was hij ontvanger-generaal in Limburg en Gelre.⁵⁸ Hij kocht in 1477 de heerlijkheid Orsmaal en Steen in België en werd daarmee de stamvader van de heren van Orsmaal uit het geslacht De Hertoghe, die later nog een rol in Breda en in de Republiek speelden.⁵⁹

Peter de Hertoghe had slechts één kind, een zoon Jan de Hertoghe, die zijn universele erfgenaam werd. Of dit een kind was uit zijn eerste dan wel uit zijn tweede huwelijk is niet geheel duidelijk.⁶⁰ Deze zoon machtigde, na meerderjarig geworden te zijn, in 1476 de hiervoor reeds genoemde onderpastoor om de inkomsten van zijn goederen te Oosterhout te innen.⁶¹ In de jaren 1477—1481 verkocht hij hier geleidelijk al zijn goederen.⁶² Later werd hij ridder genoemd. Hij verwierf door huwelijk de heerlijkheid Vissenaken en was van 1506—1524 drossaard van Bergen op Zoom.⁶³

Wanneer het slotje *Limburg* door hem is verkocht, is niet bekend. Waarschijnlijk was het omstreeks 1479.⁶⁴

De nieuwe eigenaar was jonker Adriaen Gijsels, ook wel van Lier

genaamd, die van 1475—1491 schout van Oosterhout was en — met een onderbreking van enkele jaren in die periode — tevens rentmeester van de heer van Breda te Oosterhout. Hij werd in beide functies opgevolgd door zijn zoon Jan Gijssels (1491—1509), die ook het huis *Limburg* erfde. Een zoon uit Jans tweede huwelijk met Cunegonde van Tolloysen, Boudewijn Gijssels, werd omstreeks 1509 de volgende eigenaar. Hij was gehuwd met Agatha van Wissel, een dochter van Everart de *architriclinus* (opperschenker) van het kasteel van Breda.⁶⁵

Nadat Boudewijn Gijssels omstreeks 1544 en zijn vrouw omstreeks 1560 waren overleden, werd het grootste deel van hun nalatenschap door hun drie kinderen verdeeld, doch het slotje *Limburg* bleef voorlopig nog onverdeeld bezit.⁶⁶ In 1565 hebben de erfgenamen dit huis verkocht aan jonker Jacob van Alckemade, ambachtsheer en dijkgraaf van Cromstrijen, die (in 2e echt) gehuwd was met een nicht van de verkopers, jonkvrouwe Margriete Back.⁶⁷ Jacob stierf reeds drie jaar later nog voordat de koopsom van het huis geheel was betaald. Over zijn nalatenschap ontstond kwestie tussen de kinderen uit zijn eerste huwelijk en hun stiefmoeder, uit wier huwelijk met Jacob intussen een dochter Margriete was geboren. De weduwe met de dochter werd bij de vervolgens getroffen regeling toegewezen het huis *Limburg* met de helft van de meubelen, zilverwerk e.d. en voorts mocht zij behouden alle goederen door haar ten huwelijk gebracht alsmede haar kleren en kleinodiën.⁶⁸ Twee tapijten in het huis werden daarvan uitgezonderd, het ene — versierd met een Turk en met het familiewapen der Van Alckemades — werd aan de voorzoon Mathijs van Alckemade toegewezen, het andere met alleen wapens kwam aan de twee andere voorkinderen. De kleren van de overledene werden tussen beide partijen verdeeld. De dochter Margriet zag zich ook nog toegewezen de rechten op $\frac{1}{4}$ deel in landen, dijken, aanwassen enz. in het land van Nieuw Strijen, gelegen onder de heerlijkheid Strijen, dat in 1551 was ondergelopen. In de delingsakte werd voorts nog gesproken over twee kisten met brieven, die *in de sael* van het huis stonden. De voorzoon Mathijs van Alckemade alias van Berry, die zijn vader als ambachtsheer en

dijkgraaf van Cromstrijen was opgevolgd, huwde later met Mechteld Oomen, een dochter van Jan Hendrick Oomen en Mary Back (zuster van Margriete), die het slotje *Spijtenburg* bewoonden.

De weduwe Van Alckemade heeft haar bezittingen te Tilburg uit haar vaders erfenis (jhr Dierck Back) moeten belasten om in haar onderhoud en dat van haar dochter te kunnen voorzien. Als onderpand stelde zij daarbij (1575) de haar competerende helft *in den huysse die men noemt Lymborch*.⁶⁹ Het op de Braak gelegen akkerland heeft zij in diezelfde tijd verkocht.

De dochter Margriete is op *Limburg* blijven wonen tot haar huwelijk met Jan Kint. Zij en haar moeder hebben vervolgens in 1595 elk voor de helft het huis verkocht aan jonker Arent van Duvenvoorde.⁷⁰ Het hele complex was toen nog steeds (evenals in 1455) 4 bunder groot. De koopsom bedroeg 2600 rijns gulden. De weduwe bedong bij de verkoop, dat zij nog gedurende vier jaren enige kamers in het huis mocht blijven bewonen en gebruik mocht blijven maken van de moestuin.

Waarschijnlijk was het slotje intussen enigszins in verval geraakt of had het door krijgshandelingen geleden. We wezen hiervoor reeds op de verlaging van de taxatie uit 1580 van 300 £ tot 280£,⁷¹ terwijl het noord-oostelijk deel van het huis tot een ruïne was geworden, zoals we in 1612 vernemen. Misschien was *Limburg* een van de vier „speelhuysen”, waarvan een brief van de schepenen van Oosterhout aan de Staten van Brabant in 1597 zegt, dat zij „nyet en worden bewoont bij die eigenaers maer bij een hoop schamele nabueren als wevers, cleermaeckers ende spinsters”.⁷²

Arent van Duvenvoorde, een bastaardzoon van de deken der collegiale kerk van Dordrecht Adriaen van Duvenvoorde, was luitenant-kolonel van het West-Friese regiment en een bekend watergeus. Van 1593—1601 was hij superintendent of militair gouverneur van Geertruidenberg en later ook van Schenkenschans. In 1595 heeft hij zijn bezitting te Oosterhout naar het zuiden uitgebreid door daar met octrooi van de heer van Breda anderhalve bunder heide in cijns te nemen met de bedoeling deze te ontginnen.⁷³ Daartoe is hij echter

niet meer gekomen. Hij stierf tijdens het beleg van Oostende in 1602 en werd in de Oude kerk te Delft begraven. Zijn dochter Adriana, gehuwd met kapitein Michiel Tuytelaer erfde nu het huis *Limburg*. Zij heeft — vermoedelijk kort daarop — bij openbare verkoop al haar bezittingen in Oosterhout van de hand gedaan. *De omwaterde huysinge mette schuere ende nederhoff* en de daarbij behorende grond werd nu gekocht door Cornelis Buysen, in die tijd een der borge-meesters en ook schepen van Oosterhout. Deze verkocht de bezitting echter reeds in 1612 en wel het huis met schuur en hof (tesamen groot $\frac{1}{2}$ bunder) aan jhr Joachim van Lier en Hendrik Snellen en de daarvan door een gracht gescheiden zaai- en weilanden en de in 1595 ingenomen hei aan Van Lier alleen.⁷⁴

Hoe het huis tussen de twee nieuwe eigenaren verdeeld werd, hebben we hiervoor reeds gezien. Snellen, die het noord-oostelijk deel van het slotje herbouwde in 1616, heeft zijn deel van het huis omstreeks 1630 verkocht aan de schout van Oosterhout jhr Johan de Coenen, die het vervolgens in 1647 overdeed aan mr Jacob Oirtsen.⁷⁵ Het gedeelte van Van Lier vererfde omstreeks 1647 aan Johan baron van Leefdael, heer van Waalwijk, en kwam vervolgens aan diens dochter Barbara, die gehuwd was met Johan van Grevenbroeck, heer van Mierlo.⁷⁶

Na het overlijden van haar echtgenoot verhuurde Barbara in 1653 haar deel van het huis aan de reeds genoemde advocaat Oirtsen, die de rest van het gebouw in eigendom bezat. Door de houding van haar zaakgelastigde geraakte zij reeds twee jaar later in conflict met Oirtsen over de reparatie van de zolder en van de toren aan de zuid-oostzijde, waarin zich de latrine bevond. Dit geschil liep hoog. Het werd in eerste instantie voor de schepenbank van Oosterhout gebracht en vervolgens in beroep bij de Hoofd- en Leenbank te Breda, die einde 1656 uitspraak deed en elk van beide partijen voor een deel in het gelijk stelde.⁷⁷

De douairière van Mierlo, die al eerder te kennen had gegeven haar deel van het huis wel aan Oirtsen te willen verkopen, is daarin niet geslaagd, waarschijnlijk doordat de rechtszaak een goede ver-

standhouding had vertroebeld. Na haar dood heeft haar broer en erfgenaam Philips baron van Leefdael, heer van Hilvarenbeek, in 1658 zijn deel in het huis en de daarbij behorende gronden aan Oirtsen verkocht.⁷⁸ Daarmee was het gehele bezit weer in één hand verenigd.

Jacob Oirtsen, licentiaat in de rechten, die later gehuwd was met Maria van den Broeck, weduwe van de rentmeester der Oranjes te Breda en Steenberghe Pieter uyt Mattenburgh, was niet onbemiddeld. Zijn vermogen werd omstreeks 1650 getaxeerd op f 15.000,—⁷⁹ Dat wil zeggen, dat hij daarmee de rijkste ingezetene van Oosterhout was na de proost van St. Catharinadal als beheerder van dit klooster.

Oirtsens woning was blijkbaar een gastvrij huis. We zien er meermalen gasten gedurende langere tijd verblijven, zoals zijn zuster Levina, weduwe van Adriaan d'Ouwlo, uit Antwerpen en haar dochter Johanna, Jacobs broer Johan Oirtsen van der Lisse en diens vrouw Maria van Cromstrien en de uitgeweken deken en kannunnik der St. Pieterskerk te Boxtel, Johan Riemslog, die hier elk hun testament maakten.⁸⁰

Hoe *Limburg* vervolgens in het bezit gekomen is van Hartman Hartmans de Custere — hij heet in 1670 eigenaar — is niet bekend. Een koopakte of vestbrief werd niet aangetroffen. Mogelijk was hij een der erfgenamen van de kinderloos overleden Oirtsen. Hartman, afkomstig uit 's-Gravenhage en in 1652 te Dongen gehuwd met Anna Maria Smits, was „commies ter financie”.⁸¹ Na hun overlijden is het slotje bij erfenis toegefallen aan hun dochter Anna Elisabeth, die in 1694 gehuwd was met de Engelse kapitein Charles Williams, brigadier van de lijfgarde van de koning-stadhouder Willem III, toen in Breda in garnizoen. In 1721 verkocht zij — zij was toen weduwe — *Limburg* aan de uit Sprang geboortige doch reeds lang te Oosterhout woonachtige Gerrit van der Hoeven.⁸² Hij was hier sedert 1701 ontvanger der verpondingen en gemene middelen, daarnaast ook schepen en als president-schepen tevens stadhouder van de schout.⁸³ Van der Hoeven was gehuwd met Maria Snellen, een dochter van de toenmalige schout mr Pieter Snellen. Hij was een vermogend en

invloedrijk man. In 1725 kocht hij terug het tegenover het slotje gelegen land op de Braak, dat sedert omstreeks 1575 daarvan was vervreemd.⁸⁴ Het huis dat daarop sedertdien was gebouwd, liet hij vervolgens slopen. Het ruim 4 bunder grote tot *Limburg* behorende terrein strekte zich in die tijd uit vanaf de Ridderstraat zuidwaarts tot de Bouwlingstraat, waar deze het huidige complex van de paters Capucijnen in het noorden begrenst.

We vernemen iets over het huis en zijn bewoners van de reisbeschrijver Andries Schoemaker, die in 1729 samen met de befaamde tekenaar Cornelis Pronck enkele dagen te Oosterhout verbleef. Zij waren daar toen ook de gasten van Van der Hoeven. Schoemaker zegt van dit bezoek in zijn bewaard gebleven handschrift: „wanneer mijn vriend Pronck het (= het huis *Limburg*) tekende wierd ons seer veel beleeftheyt aangedaan van dien heer en juffrouwe die aldaar waren, soo met schenken van wijn en te nodigen op een collation dien avond als we daar waren”. Na enkele vroegere eigenaren van het huis te hebben genoemd vervolgt hij dan: „dat huys leijt rondom int water; hebbende een vermakelijke hofstede of boomgard, van voren het uytzicht op Oosterhout, dat er dicht bij gelegen is”.⁸⁵ De tekening, die Pronck bij die gelegenheid van het huis *Limburg* vervaardigde, schijnt verloren, tenzij we als zodanig dienen te beschouwen de hierbij (afb. 18) gereproduceerde tekening. Deze is evenwel in tegenstelling tot het meeste werk van Pronck niet gesigneerd of gedateerd. Op stijlcritische gronden zou deze echter aan hem zijn toe te schrijven, doch het is ook mogelijk, dat we hier te doen hebben met het werk van een kopiist naar een voorbeeld van Pronck zoals in die tijd vaker geschiedde.⁸⁶ Zo is ook bewaard gebleven een door Abraham de Haen naar Pronck vervaardigde tekening van het slotje *Spijtenburg*,⁸⁷ terwijl van dezelfde bekwame tekenaar ook tekeningen bewaard bleven van de slotjes *Brakestein* en *Borsselen*, waarschijnlijk eveneens naar voorbeelden van Pronck.⁸⁸ Pronck tekende hier in 1729 bovendien de St. Janskerk,⁸⁹ de torenruïne van het kasteel van Strijen⁹⁰ en de slotjes *de Blauwe Camer*⁹¹ en *Van Aalst*.⁹²

Van der Hoeven is op *Limburg* blijven wonen tot zijn overlijden in 1748. Zijn vele bezittingen werden het jaar daarop door zijn kinderen in diverse percelen publiek verkocht. „De omwaterde huyslinge genaamd het slotd van Limburgh met des nederhuysinge, tuynhuysje, schuur, hof en erve groot in desselfs grachten en belendingen 5 lopen-saat 18 roeden” werd nu eigendom van de Oosterhoutse wijnkoopman Willem Cornelis van Loon.⁹³ De rest van de landerijen ten zuiden van het huis gelegen, in totaal bijna 4 bunder, ging in verschillende handen over evenals het bos, dat Van der Hoeven daar bezat.

Van Loon heeft het slotje gedurende ongeveer 50 jaar bewoond. Hij heeft het waarschijnlijk ook voor zakelijke doeleinden gebruikt. Men zou dit kunnen afleiden uit de slede met wijnvaten, welke we vinden afgebeeld op de omstreeks 1780 waarschijnlijk door Jan Bulthuis vervaardigde en door K. F. Bendorp gegraveerde tekening van het huis (afb. 19).⁹⁴ In 1797 heeft Van Loon het slotje tesamen met het zaailand op de Braak voor f 5000,— verkocht aan mr Victor Amadeus Heyliger.⁹⁵ In hem kreeg *Limburg* opnieuw een kapitaal-krachtig eigenaar. Hij heeft het huis, waaraan sedert het begin der 17e eeuw waarschijnlijk weinig was gewijzigd, duchtig onderhanden laten nemen. Over de veranderingen en de modernisering, die hij kort na de aankoop heeft laten uitvoeren, schreven we hierboven reeds uitvoerig. Hij liet ook een neerhuis of arbeiderswoning bouwen met een koetshuis en stalling op de plaats van het huidige bijgebouw. Doch niet alleen het huis zelf had zijn aandacht, ook de omgeving ervan. In de jaren die volgden heeft Heyliger alle landerijen, die vroeger tot het complex behoord hadden, teruggekocht o.a. de percelen zaailand ten zuiden van het huis (1802 en 1807) en het daaraan grenzende, 1 bunder grote bos (1803).⁹⁶ Hij kocht overigens in die jaren nog talrijke andere percelen land en bosplantages in Oosterhout aan. In 1803 verwierf hij door koop de nederhuizinge van het aangrenzende *Beverenslotje* met bijbehorende landerijen, d.w.z. de ten zuiden van dat slotje gelegen omstreeks 1954 gesloopte boerderij aan de toen doorgetrokken Slotlaan.⁹⁷

De ruime middelen, waaruit Heyliger al deze aankopen finan-

Afb. 23. *Limburg* westzijde 1939.

Foto J. de Jongh.

Afb. 24. *Limburg* noordzijde 1939.

Foto J. de Jongh.

Afb. 25. *Limburg* benedenhal 1939.

Foto J. de Jongh.

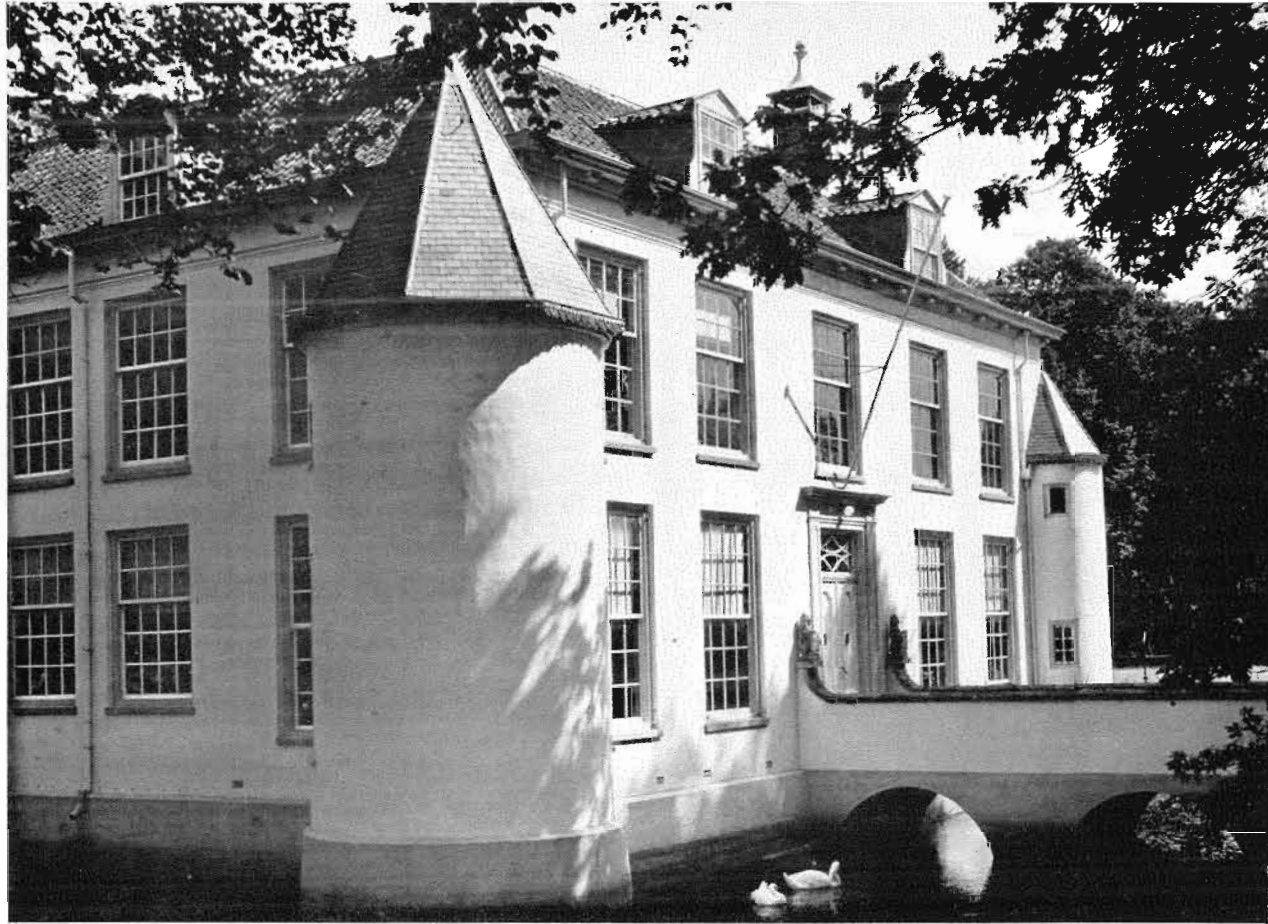
Afb. 26. Louis XVI-schoorsteen in secretariskamer.

Foto H. Verschuren.

Afb. 27. Rococo-schoorsteen in burgemeesterskamer.

Foto J. de Jongh.

Afb. 28. *Limburg* 1957.

Foto Dr. C. H. Drijkoningen.

cierde, dankte hij aan een flinke erfenis van zijn grootmoeder, die hem in 1790 was ten deel gevallen.⁹⁸ In 1770 te Demerary (Brits Guyana) geboren, was hij in 1779 — na het overlijden van zijn vader, die gouverneur van de toenmalige Nederlandse koloniën Demerary en Berbice was — naar Nederland gekomen. Van 1786 tot 1789 studeerde hij rechten te Leiden, waar hij in 1790 bij Pestel promoveerde op de dissertatie „De restitutionibus majorum 25 annis in Edicto praetoris non memoratis”.⁹⁹ In 1793 trad hij in Oosterhout in het huwelijk met Maria Carolina Du Perron, een dochter van de bekende Franse kostschoolhouder aldaar, Johannes Du Perron, en zelf sedert 1784 Franse demoiselle van de (gemeentelijke) Franse Juffrouwenkostschool.

In 1805 vertrok Heyliger, die ook enkele jaren schepen te Oosterhout was, naar zijn geboorteland, waar hij fiscaal van de verenigde koloniën Demerary en Essequibo werd. Zijn vrouw, die vermoedelijk hier is achtergebleven evenals de kinderen, gaf in 1817 als generale gemachtigde van haar man procuratie om alle bezittingen in Oosterhout te verkopen. Daaraan ging vooraf een uitverkoop van alle meubilaire goederen en verdere inboedel, paarden en rijtuigen, waarvan de opbrengst de voor die tijd niet geringe som van f 3545,- bedroeg.¹⁰⁰ De verkoop van Heyligers onroerende goederen werd in de Bredasche Courant van 7 februari 1818 als volgt aangekondigd:

• • De Notaris PIETER HEIJLIGENDORP, behoerlijk gepatenteerd, volgens de wet, resideerende te Oosterhout, district Breda, provincie Noord-Brabant, als gelaste van zijne principalen, zal op Vrijdag en Zaterdag den 27 en 28 Februarij. dezes jaars 1818, des avonds om zes uren ten huize van den Heer GEORGE DAVID SANGSTER, in het Logement de *Pelicaan*, aldaar, op den voorafgaande inzet opveilen en op Vrijdag en Zaterdag den 13 en 14 Maart deszelven jaars 1818, des avonds om zes uren, ten huize als voor, aanden meest en hoogstbiedende, bij finale toewijzing verkoopen: eene aanzienlijke, sedert weinige jaren, geheel nieuw getimmerde omwaterde HUIZING of SLOT, genaamd *Limburg*, omringd met zwarte opgaande Boomen, mitsgaders nieuw gebouwd NEERHUIS of ARBEIDERS WOONING. KOETSHUIS en STALLING, voor verscheiden Paarden en Rundbeesten, ruim BASSECOUR en TUINEN, met vele exquisite VRUCHTBOOMEN; zijnde het Huis of Slot voorzien met verscheiden aanzienlijke en ruime Zalen, boven en beneden kamers, meest allen, na de nieuwste smaak, behangen en gestucadoord, domestique kamers, Kelders, Keukens met alle vereischte gemakken en voorts alle commoditeiten, vereischt in zulk een gebouw, staande en liggende in de Ridderstraat te Oosterhout, als mede een groot aantal parcellen van LANDE-RIJEN, zoo bouw als Weilanden, Hooi en Meerlanden; mitsgaders MAST en SCHAAR BOSCHEN, allen liggende om en bij gemelde Huizinge of Slot *Limburg* en elders, onder de Jurisdictie van Oosterhout, in eigendom toebehoorende aan den Heer Mr. VICTOR AMENDENS HEIJLIGER, Fiscal in de Colonie Demerarij; en zijnde inmiddels nadere informatie te bekomen aan het gemelde Slot, 't zij in persoon of met gefrankeerde brieven, als ook ten kantore van voorschreven Notaris, alwaar de conditiën zullen te zien zijn.

Het slotje met neerhuis of arbeiderswoning, lusthuis, stalling, hof en erf met de daarbij staande bomen vormde de eerste van de in totaal 28 kopen.¹⁰¹ Deze eerste koop werd ingezet op f 5200,—, verhoogd tot f 6750,—, werd op een verhoging afgehangen van f 4000,— tot op f 1500,— doch niet gemijnd maar opgehouden evenals het ten zuiden van het slotje gelegen zaailand en een bosperceel aan de Bredase weg. Ruim een jaar later pas (10 mei 1819) werd voor het slotje en genoemde andere percelen een koper gevonden in de persoon van notaris Adriaan Brouwers Azn. Hij werd voor f 8500,— eigenaar bij een transactie uit de hand, waarbij de herbergier Sangster als gemachtigde van Heyligers zaakgelastigde optrad.¹⁰²

Brouwers was sedert 1806 notaris te Oosterhout. Van 1818 tot 1824 maakte hij deel uit van het 3 leden tellende college van burgemeesteren, was daarna wethouder en vervolgens van 1832—1837 burgemeester. Hij breidde zijn bezit naar het oosten uit door aan te kopen de van oudsher tussen *Limburg* en *Brakestein* gelegen boerderij, welke hij vervolgens liet slopen. Het terrein werd tot park aangelegd, aansluitend aan het park van het slotje. Na het overlijden van Brouwers in 1859 — zijn echtgenote Adriana van Gool was reeds in 1830 gestorven — kocht de uit Waspik afkomstige med. doctor Joh. F. Lips, die in 1828 met een dochter van Brouwers was gehuwd, het huis *Limburg* uit de erfenis. Hij heeft het met zijn gezin ruim 10 jaar bewoond tot zijn vertrek in 1871 naar Breda.

In de periode die nu aanbrak, wisselde het slotje in goed 15 jaar tijd zes maal van eigenaar. Lips verkocht het huis in 1871 aan de Rotterdamse koopman W. A. van Houten, die echter na drie maanden reeds overleed. Zijn weduwe, kort daarop hertrouwd met P. J. Oomen, verkocht het vervolgens in 1874 aan Adriaan Kools doch bleef er wonen. Kools stierf reeds kort na de aankoop en zijn kinderen verkochten het huis nog datzelfde jaar terug aan de vorige eigenaresse. Deze is er nog enkele maanden blijven wonen, vond echter spoedig een nieuwe gegadigde voor deze bezitting en vertrok begin september 1875 naar Raamsdonk.

Limburg kreeg nu een geheel andere bestemming, het werd een nonnenklooster. De nieuwe eigenaresse was het Magdalenenconvent uit Czarnowanz (in het toenmalige Pruisische Opper-Silezië gelegen). Op 1 september 1875 betrokken 23 nonnen met als priorin Maria Josepha Gottschalk het huis.¹⁰³ Het is vrijwel zeker, dat deze monialen de wijk naar Nederland genomen hebben als gevolg van de in 1873 in Pruisen van kracht geworden „Meiwetten” van de liberale minister Falk, die alle congregaties ophieven behalve die, welke zich wijdden aan de ziekenverpleging.

Veel contact met de Oosterhoutse bevolking schijnen deze nonnen niet te hebben gehad. Zij leefden — volgens een brief van burgemeester Van Beugen uit 1876 — zeer afgetrokken.¹⁰⁴ Slechts vier jaar duurde hun verblijf hier. In 1879 vertrokken zij in twee gedeelten — op 24 mei en 17 juli — naar Agram in Oostenrijk. Eerder reeds — op 19 maart 1879 — hadden zij hun tijdelijke Oosterhoutse verblijf verkocht.¹⁰⁵

De nieuwe eigenaar van het slotje was geen onbekende van dit huis. Het was Augustinus F. M. Lips, een zoon van de vroegere eigenaar dr J. F. Lips die zijn jeugd jaren hier had doorgebracht. Hij ging het huis, dat hij voor f 7500,— had gekocht, echter niet zelf bewonen. Sedert 1878 was hij in Teteringen gevestigd.

Na ongeveer een jaar leeg te hebben gestaan, ging *Limburg* opnieuw een kloostergemeenschap herbergen. Deze keer waren het mannelijke Franse religieuzen, groot-seminaristen van de Redemptoristen. Op 5 juni 1880 kwamen er vier „kwartiermakers” met als hoofd de uit Kortrijk geboortige Gustave Aloys Knockaert.¹⁰⁶ Zij kwamen uit Parijs, maar of daar hun eigenlijke klooster stond, is niet bekend. Op 16 juni volgden de overigen. In totaal werden hier 90 religieuzen ingeschreven, maar dit aantal was hier niet gelijktijdig gehuisvest. In Geleen, Dongen en Bergen op Zoom verbleven blijkbaar eveneens gedeelten van deze kloostergemeenschap en daarmee vonden geregeld wisselingen van religieuzen plaats. Verschillenden hunner werden door de bisschop van Breda in diens huiskapel gewijd tot diaken, subdiaken en enkele lagere rangen.¹⁰⁷ Lang hebben deze Redemptoristen niet in Oosterhout verbleven. Een deel van hen

vertrok 9 jan. 1882 naar Stratum (Eindhoven), terwijl de rest later ambtshalve uit het bevolkingsregister werd afgevoerd.

Het slotje stond nu enkele jaren leeg. Eerst op 2 juli 1887 kreeg het opnieuw een bewoner in de persoon van de notaris B. V. J. Mutsaers. Deze had het van Lips gekocht voor f 7000,—.¹⁰⁸ Het gehele perceel was toen ruim 1 hectare groot. Mutsaers heeft het huis, dat intussen zeer onderkomen was, opnieuw bewoonbaar gemaakt. In 1888 deed hij het huidige bijgebouw, bestaande uit een koetshuis met arbeiderswoning en overbouwde poort, optrekken. In dit bijgebouw werd toen gedurende enkele jaren een soort privéschooltje gehouden voor zijn eigen kinderen en enkele andere. Daartoe behoorde o.a. ook de latere eigenaresse van *Limburg*, mevrouw Brouwer Ancker, geboren baronesse van Oldeneel tot Oldenzeel.¹⁰⁹

Na het overlijden van Mutsaers in 1903 verkocht zijn weduwe, die overigens wel in Oosterhout wonen bleef, het huis (voor f 19.400,—) aan de Franse baron R. J. B. de Denesvres de Domecy, die te Domecy sur le Vault (Dept. Yonne ten z.o. van Parijs) woonachtig was.¹¹⁰ Hij bezat al drie of vier landhuizen in Frankrijk, doch hij had een speciale reden om nog een soortgelijk huis in Oosterhout aan zijn bezit toe te voegen. Toen hij n.l. voor zijn dochters — hij had er 6 en nog 3 zonen — naar een geschikte kostschool zocht, werd hem door een benedictines van de abdij Sainte-Cécile van Solemnes gewezen op Oosterhout, waar de benedictinessen van de O.L. Vrouwe-abdij van Wisques sedert 1901 waren gevestigd. Deze Oosterhoutse kloostergemeenschap hield er tot de eerste wereldoorlog een zogenaamd „alumnaat” op na, een kloosterschool, waar een beperkt aantal pensionnaires onderwijs en opvoeding genoten. Het waren meest meisjes uit het buitenland maar ook wel meisjes van Nederlandse families. Vijf dochters van baron de Domecy verbleven van 1902—1910 op de O.L. Vrouwe-abdij als pensionnaires. Om gemakkelijker zijn dochters te kunnen bezoeken, kocht hij nu het slotje *Limburg*. Bij het passeren van de koopakte trad als zijn gemachtigde op de benedictijn Pierre Butruille, toen een van de twee capelani der benedictinessen alhier. (De benedictijnen der St. Paulusabdij, waartoe hij behoorde, vestigden zich hier eerst in 1907).¹¹¹

Bij tijd en wijle verbleef de familie de Domecy in Oosterhout voor een bezoek aan de dochters. Eenmaal kwam de familie voltallig hierheen en verbleef toen meer dan een jaar achtereen op het huis *Limburg*. Toen de meisjes, waarvan er later twee bij de benedictinessen van Dourgne (Fr.) zijn ingetreden, hier hun opleiding hadden voltooid, verloor de Oosterhoutse bezitting zijn aantrekkelijkheid voor de familie.¹¹² De baron verhuurde het slotje nog enkele maanden aan de familie van pater Butruille om er de vakantie door te brengen en verkocht het huis vervolgens op 3 mei 1911 voor f 14.000,— aan de toenmalige kantonrechter te Oosterhout, mr F. M. Brouwer Ancker.¹¹³

Deze heeft het huis, dat intussen uitgewoond was (grote gaten in de vloeren e.d.), geheel laten herstellen. De ter plaatse van het huidige hertenpark gelegen moestuin en boomgaard werd tot een fraai park herschapen, waarbij de fruitbomen alle werden geroid.

Tijdens de mobilisatie 1914—1918 was de commandant van het veldleger, luitenant-generaal W. H. van Terwisga, die zijn hoofdkwartier in Oosterhout had, gedurende enige tijd op *Limburg* ingekwartierd.

Mr F. M. Brouwer-Ancker is in 1938 overleden. Zijn weduwe, die het huis nog ongeveer een jaar is blijven bewonen, was de laatste particuliere eigenaar van *Limburg*. Nog in datzelfde jaar 1938 heeft zij het slotje verkocht aan de gemeente Oosterhout.¹¹⁴

Het gemeentebestuur had reeds jaren lang met een toenemend gebrek aan ruimte te kampen in het raadhuis aan de Heuvel, het oude vrijheidshuis,¹¹⁵ en had voor dit gebouw reeds verbouwings- en ook nieuwbouwplannen laten ontwerpen. De aankoop van het slotje, dat nu tot raadhuis werd bestemd, maakte aan dit ruimtegebrek een einde.

Onder leiding van de architect van Monumentenzorg, A. de Hoog, werd het gebouw in de jaren 1939—1940 voor zijn nieuwe bestemming geschikt gemaakt. Over de meest essentiële verandering, die het gebouw daarbij onderging, de bebouwing van de binnenplaats, schreven we hiervoor reeds. De raamgevel van de daardoor verkregen kamer gelijkvloers werd teruggeplaatst achter een ingebouwde

loggia, die een herinnering beoogde te zijn aan de vroegere binnenplaats met als praktische bestemming: toegang tot de publieke tribune van de nieuwe raadzaal (afb. 21).

In het interieur bleef de indeling der vertrekken vrijwel ongewijzigd. Slechts de twee kamers in de noordelijke vleugel werden door het wegbreken van een scheidingsmuur samengevoegd tot één ruimte, tot raadzaal. De benedenhal kreeg een witmarmeren tegelvloer, welke over de aanwezige 19e eeuwse vloer in terrazowerk heen werd gelegd. Eveneens van wit marmer werd de trap naar de eerste verdieping, die de in eikenkleur geschilderde houten trap verving. De dubbele aanzet van het trappenhuis vanuit de hal (afb. 25) werd in een enkelvoudige gewijzigd. Verwijderd werden de allegorische reliefs in stucwerk, gevat in een omlijsting van hout, boven de deuren in de benedenhal (afb. 25). Op de bovenverdieping van de vroegere middenvleugel werd een tussenwand uitgebroken teneinde een ruim kantoorlokaal te verkrijgen.

Aan de buitenkant van het huis werd de smalle aarden wal, die — wellicht reeds sedert 1798 — tegen het gebouw was opgeworpen teneinde het binnendringen van het grachtwater te verhinderen, verwijderd en werden de muren tot even boven de waterlijn van een waterdichte cementbepleistering voorzien. In plaats van de lichte en daardoor sierlijke brug met ijzeren ballustraden (afb. 22) werd in steen een zwaardere met middenpijler gebouwd (afb. 28). De hoofddeur met het bovenlicht werd door een nieuwe vervangen (afb. 22 en 28). Het koetshuis en de arbeiderswoning werden tot kantoorlokalen verbouwd.

De inmiddels uitgebroken oorlog en de daardoor ontstane schaarste aan materialen hebben verdere restauratie- en vernieuwingswerkzaamheden aan het interieur verhinderd. Eerst in de vijftiger jaren kon daaraan aandacht worden geschonken.

De belangrijkste verrijking van het interieur sedertdien is ongetwijfeld geweest het aanbrenge in 1954 van een Rococo-schouw met dito kamerbetimmering, afkomstig uit het woonhuis Heuvel 9, in de burgemeesterskamer (afb. 27).

AANTEKENINGEN

Gebruikte afkortingen: ARA = Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage
GAO = Gemeente-archief Oosterhout
RAH = Rijksarchief 's-Hertogenbosch

- ¹ Vgl. Renaud in: S. J. Fockema Andreae, J. G. N. Renaud en E. Pelinck, Kastelen, ridderhofsteden en buitenplaatsen in Rijnland, Leiden 1952, p. 21; prof. dr E. H. ter Kuile, Kastelen en Adellijke huizen, in de serie De Schoonheid van ons land, Amsterdam z.j. p. 5. Het blijkt noodzakelijk met enige nadruk op het onderscheid kasteel-slot(je) te wijzen, nu de laatste jaren in toenemende mate de neiging te bespeuren valt, het als gemeentehuis in gebruik zijnde slotje Limburg als kasteel-raadhuis te betitelen. Limburg is geen kasteel en is het ook nooit geweest.
- ² Joan. Bapt. Gramaye, Antiquitates Bredanae, in: Antiquitates illustrissimi ducatus Brabantiae, Leuven/Brussel 1708, p. 23 en 30.
- ³ Thomas Ernst van Goor, Beschrijving der stad en lande van Breda, 's-Gravenhage 1744, p. 361.
- ⁴ W. A. Bachiene, Vaderlandsche Geographie, Amsterdam 1791, dl. IV p. 785.
- ⁵ A. J. v. d. Aa, Geschiedkundige beschrijving van de stad Breda en hare omstreken, Gorinchem 1845, p. 149—152.
- ⁶ J. B. Krüger, Kerkelijke geschiedenis van het bisdom van Breda, Roosendaal (1872—), dl. IV p. 56—58.
- ⁷ J. H. van Mosselveld, Het slotje De Blauwe Camer te Oosterhout, in Bulletin Kon. Ned. Oudheidkundige Bond, jrg. 1960 kol. 213—226.
- ⁸ F. v. Mieris, Groot Charterboek der graaven van Holland van Zeeland en heeren van Vriesland, dl. II Leiden 1764 p. 402; Mr. F. F. X. Cerutti, Middel-eeuwse rechtsbronnen van stad en heerlijkheid Breda, Utrecht 1956 dl. I p. 126.
- ⁹ Over hem: Jos Cuvelier, Les origines de la fortune de la Maison d'Orange-Nassau, Brussel 1921.
- ¹⁰ Cerutti, a.w., p. LXXI; mr. H. Hardenberg, De ondergang van de Tempeliers, in: Johanniterorde in Nederland jrg. 14 no. 56A.
- ¹¹ v. d. Aa, a.w., p. 149, 150.
- ¹² v. Mosselveld, a.w., kol. 216.
- ¹³ Dr. E. Verwijs en Dr. J. Verdam, Middelnederlandsch woordenboek, dl. II (1889), in voce. Vgl. onze nog heden voor kasteel gebruikte woorden havezate en ridderzate.
- ¹⁴ v. d. Aa, a.w., p. 150. Hij verwijt in zijn Voorberigt het gemeentebestuur van Oosterhout, hem in het geheel geen medewerking te hebben verleend en trekt de nauwkeurigheid van zijn gegevens betreffende deze plaats daarom in twijfel. Waaraan hij zijn gegevens m.b.t. de slotjes heeft ontleend wordt niet vermeld. Aangenomen moet worden, dat hij hiervoor uit een oudere bron heeft geput en zijn gegevens zeker niet persoonlijk ter plaatse heeft geverifieerd. Anders zou hij het slotje Spijtenburg, dat toen reeds meer dan 20 jaar verdwenen was, niet als bestaand hebben beschreven. Ook zijn mededelingen over het uiterlijk voorkomen van het slotje Limburg zijn niet in overeenstemming met de toenmalige situatie. Zie ook zijn Aardrijkskundig woordenboek (1846) in voce Oosterhout.
- ¹⁵ Vgl. Dr. R. van Lutervelt, De buitenplaatsen aan de Vecht, Lochem 1948, p. 85.
- ¹⁶ Collectie Rijksprentenkabinet Amsterdam.
- ¹⁷ Coll. Norbertinessenklooster St Catharinadal Oosterhout. Afgeb. bij v. Mosselveld, a.w.

- ¹⁸ G. C. A. Juten, Kerkelijk Oosterhout, Bergen op Zoom z. j. (1910) p. 35.
- ¹⁹ GAO Oud-archief voorl. inv. no. 139 en 140.
- ²⁰ Het Borssele slotje kreeg in de 19e eeuw de naam „Buitenzorg”, welke thans nog op de pilasters van de inrijpoort voorkomt.
- ²¹ v. Mosselveld, a.w., kol. 214; vgl. ter Kuile, a.w., p. 10.
- ²² Gramaye, a.w., p. 30.
- ²³ J. Kalf. De monumenten in de voorm. Baronie van Breda, Utrecht 1912, p. 271.
- ²⁴ Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, 's-Gravenhage 1931, dl. X p. 281, 283.
- ²⁵ Kunstreisboek voor Nederland, Amsterdam 1956, dl. IV p. 100.
- ²⁶ Gids voor de Nederlandse kastelen en buitenplaatsen, Amsterdam 1957, p. 130.
- ²⁷ GAO Topografische Atlas. Zie afb. 20, 22, 23, 24, 25.
- ²⁸ Coll. gem. Oosterhout; vgl. Andries Schoemaker (1660—1735), Corte beschrijving der steeden enz. behoorende onder de Generaliteyt, p. 157, hs in Bibliotheek Prov. Genootschap van K. en W. 's-Hertogenbosch.
- ²⁹ O.I. inkttekening gewassen, in coll. Prov. Genootschap 's-Hertogenbosch. De toeschrijving van deze tekening volgens de catalogus aan Jan Bulthuis (1750—1801) berust op de vermelding (signering?) J. B. F. in de linkerbenenhoek, doch is bij vergelijking met andere tekeningen van Bulthuis dubieus te achten. Vr. med. v. d. bibliothecaris drs F. J. M. v. d. Ven.
- ³⁰ Afgeb. in: Vaderlandsche gezichten behorende bij de Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, Amsterdam 1786—1793, 3 dln no. 353, en in: W. A. Bachiene, a.w., dl. IV t.o. p. 782.
- ³¹ Gem. arch. Breda, Archief Hoofd en Leenbank, inv. 482.
- ³² v. d. Aa, a.w., p. 150; zie ook afb. 18.
- ³³ Maurice Yans, Histoire economique du duché de Limburg sous la Maison de Bourgogne, Brussel 1938, p. 96 en passim.
- ³⁴ Ibidem p. 132. Kalmijn = zinkoxyde.
- ³⁵ RAH Oosterhout R. 257 fol. 25, vgl. fol. 40.
- ³⁶ Jean le Carpentier, Histoire de Cambrai et du Cambresis, Leiden 1664, dl. III p. 1040 en preuves p. 63.
- ³⁷ J. A. L. Bom, Oude baksteen, in Bulletin KNOB jrg. 1948 p. 43.
- ³⁸ Cerutti, a.w. p. LXXI, no. 104, 257; dezelfde, De jaarbede in de heerlijkheid Breda, in dit jaarboek dl. I p. 52.
- ³⁹ ARA Archief Nassausche Domeinen-vervolg inv. 1311; RAH Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboeken Oosterhout 1435, 1525, 1554. Met betrekking tot de verkoop van woeste grond zij nog gewezen op de in eerstgenoemde bron (fol. 72) voorkomende erfcijns, te betalen van 4 bunder wilderte after den hout, die Merten Camerlinc verkreech van broeder Jan van der Braken.
- ^{39a} RAH Oosterhout R 260 fol. 40v.
- ⁴⁰ Ik breng hier gaarne dank aan prof. mr F. F. X. Cerutti te Nijmegen, die zo vriendelijk was om de met betrekking tot deze cijns en erfpachten opgeroepen problematiek aan een nader onderzoek te onderwerpen. Hij acht het niet goed mogelijk om zonder een uitvoerig detailonderzoek tot meer definitieve conclusies te komen. Deze studie is daarvoor geografisch te zeer beperkt.
- ⁴¹ P. W. A. Immink, Recht en historie, rede, Groningen 1946, p. 16 e.v.; H. v.

- d. Linden, *De Cope*, Assen 1956, p. 365 e.v.; A. S. de Blécourt, *Kort begrip van het Oud-vaderlandsch burgerlijk recht*, Groningen 1959, p. 177.
- ⁴² ARA Archief Nass. Dom.-vervolg inv. 1311.
- ⁴³ A. Erens, *De oorkonden van het Norbertinessenklooster St Catharinadal te Breda-Oosterhout*, Tongerlo 1928/9, no. 148; RAH Archief Hollandse Huis inv. 1a.
- ⁴⁴ ARA Archief Nass. Dom. inv. Drossaers no. 305 regest 882, vgl. 1356; zie voorts bij 39.
- ⁴⁵ G. C. A. Juten, *De parochiën in het bisdom Breda, Bergen op Zoom 1935*, p. 172.
- ⁴⁶ RAH Oosterhout R 257 fol. 25.
- ⁴⁷ Ibidem.
- ⁴⁸ Ibidem R 257 fol. 25, 47, 80. Peter de Hertoghe kocht de 2 sester rog-erfpacht van de Ridders van St. Jan af in 1454, ibidem fol. 25.
- ⁴⁹ Le Carpentier, a.w., p. 1039-1042. Over de betrouwbaarheid van zijn gegevens: *De Navorscher* XVI p. 49, 118, XIX p. 87. Over dit geslacht nog: *De Nederlandse Leeuw* jrg. 1933 p. 249.
- ⁵⁰ RAH Arch. Holl. Huis inv. 1a; *Taxandria* jrg. 49 p. 217, 224.
- ⁵¹ RAH Arch. Holl. Huis inv. 1a fol. 70v; Oosterhout R 256 fol. 9, 11, 37, 62, R 257 fol. 9, 90, 133, 140, R 259 fol. 99; Le Carpentier, a.w., p. 1040, preuves p. 56.
- ⁵² RAH Oosterhout R 257 fol. 51; 's-Hertogenbosch R 1232 fol. 337, R 1233 fol. 98 (vr. med. Ferd. Smulders); Yans, a.w., p. 88; Le Carpentier, a.w., noemt dit eerste huwelijk niet. De eerste vrouw van Peter de Hertoghe was in 1455 nog in leven.
- ⁵³ Afgedrukt bij Le Carpentier, a.w., preuves p. 63.
- ⁵⁴ Over het stadje Limburg en het hier bedoelde, in 1460 gestichte Augustijnenklooster: Joseph Tisquen, *Histoire de la ville de Limbourg, Verviers 1907*.
- ⁵⁵ RAH Oosterhout R 258 fol. 136.
- ⁵⁶ Ibidem R 259 fol. 67v; 's-Hertogenbosch R 1251 fol. 41 (vr. med. Ferd. Smulders).
- ⁵⁷ RAH Oosterhout R 258 fol. 136; Yans, a.w., p. 96.
- ⁵⁸ *Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, tome VIII (1894) p. 158^t; Le Carpentier, a.w., p. 1040; I. A. Nijhoff, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*, Arnhem 1851, dl. IV no. 31 en 74; A. J. Maris in: *Bijdragen en Mededelingen van Gelre* dl. 56 (1957) p. 52 (vr. med. rijksarchivaris in Gelderland).
- ⁵⁹ L. Galesloot, *Inventaire des archives de la Cour feudale de Brabant*, Bruxelles 1870 p. 28; Gramaye, a.w.; Le Carpentier, a.w., p. 1040, preuves p. 65; mr. H. J. Koenen, *Het geslacht De Marez*, 's-Gravenhage 1898, p. 256; *De Ned. Leeuw*, jrg. 1933 p. 249 volg.; dit jaarboek X (1957) p. 146; *Taxandria*, jrg. 40 (1933) p. 166; G. G. v. d. Hoeven, *Geschiedenis der vesting Breda*, Breda 1868, p. 90.
- ⁶⁰ Le Carpentier, a.w., p. 1040, noemt hem een zoon uit het huwelijk van Peter de Hertoghe en Katheline Foets doch hij zwijgt over het eerste huwelijk. Op grond van Jans meerderjarigheid in 1476 houd ik hem voor een zoon uit het 1e huwelijk.
- ⁶¹ RAH Oosterhout R 259 fol. 90.
- ⁶² Ibidem fol. 99, 121, 129 en R 260 fol. 46, 47, 101.
- ⁶³ Le Carpentier, a.w., p. 1040; *Taxandria*, jrg. 46 (1939) p. 110; K. Slootmans, *Het memoriael van Melis Bleck*, in: *De Ghulden Roos* jrb. 15 (1955) p. 24 volg.

- 64 RAH Oosterhout R 259 fol. 110, R 260 fol. 36. Beide akten betreffen een aanvankelijk tussen Limburg en Brakestein gelegen boerderij. Uit de belendingen blijkt, dat in 1478 Jan Peter 's-Hertogen nog eigenaar van Limburg is, doch in 1481 Adriaen Gijssels.
- 65 RAH Oosterhout R 273, fol. 115.
- 66 Idem R 275 fol. 51 van katern 3.
- 67 Idem R 278 fol. 34; dit jaarboek II (1949) p. 134.
- 68 Idem R 278 fol. 142 inl.
- 69 Idem R 281 fol. 17.
- 70 Idem R 288 fol. 19.
- 71 GAO Oud-arch. voorl. inv. 139 fol. 42.
- 72 Ibidem inv. 367.
- 73 RAH Arch. Dom. Pr. Frederik, cijnsboek Oosterhout 1554 A fol. 87.
- 74 RAH Oosterhout R 293 fol. 4.
- 75 Ibidem R 300 fol. 56.
- 76 Als bij 73; Taxandria, jrg. 8 (1901) p. 156.
- 77 Als bij 31.
- 78 RAH Oosterhout R 303 fol. 113.
- 79 GAO Oud-arch. voorl. inv. 152 fol. 118; inv. 493.
- 80 RAH Archieven der notarissen inv. 5399 fol. 15, 35, 81; 5401 fol. 62; 5398 akten 32, 45. Over Riemslog zie L. H. C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, St. Michielsgestel 1872, dl. III p. 360.
- 81 Vr. med. gemeente-archivaris 's-Gravenhage.
- 82 RAH Oosterhout R 315 fol. 17.
- 83 De Brabantse Leeuw, jrg. 1957 p. 21; prof. mr. H. v. d. Hoeven, Geschiedenis van onze familie, 1923; Ned. Patriciaat jrg. 1924.
- 84 RAH Oosterhout R 315 fol. 148.
- 85 Als bij 28.
- 86 Vgl. o.a. de nader te noemen Oosterhoutse tekeningen van Pronck en de reproducties van zijn werk in Fockema Andreae, a.w.
- 87 Coll. jhr. P. Beelaerts van Blokland.
- 88 Coll. gem. Oosterhout.
- 89 Coll. Prov. Genootsch. 's-Hertogenbosch. Afgeb. bij Kalf, a.w., p. 264.
- 90 Ibidem. Gegraveerd door H. Spilman 1732.
- 91 Als bij 90.
- 92 Coll. Rijksprentenkabinet Amsterdam.
- 93 RAH Oosterhout R 320 fol. 158.
- 94 Als bij 29 en 30.
- 95 RAH Oosterhout R 327 fol. 139.
- 96 Idem R 328 fol. 18, R 329 fol. 97.
- 97 Idem R 328 24 febr. 1803.
- 98 Gemeente-archief Rotterdam, Notariël archief no. 3428 fol. 677. De door Heyligers moeder gemachtigde Rotterdamse koopman Gillis Groeneveld ontving toen ten behoeve van de nog minderjarige Victor van de Amsterdamse bankiers Hope & Co f. 16.218,60 uit de boedel van Judith Donker, weduwe van Johannes Heyliger (gouverneur van de kolonie St Eustatius) en getrouwd met Robert Stewart. Vr. med. H. L. Kruiemel, conservator bij het Centraal Bureau voor Genealogie te 's-Gravenhage.
- 99 Een gedrukt exemplaar van deze dissertatie bevindt zich in de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden. Vr. med. Dr. P. C. Boeren, verbonden aan genoemde bibliotheek.
- 100 RAH Arch. der notarissen inv. 5571 akte 1.

- ¹⁰¹ Ibidem, akten 21 en 22. Van de opbrengst van de verkoop leende Heyliger via zijn zaakgelastigde f 11.000,— tegen schuldbekentenis aan zijn zwager Raymond Du Perron, rentmeester van het rentamt Oosterhout der Domeinen t.b.v. diens borgtocht voor het domeinbestuur; ibidem akte 28.
- ¹⁰² Idem, inv. no. 5592 akte 42. Na zijn ontslag als fiscaal woonde Heyliger met vrouw en kinderen te Breda (in 1826 doch misschien reeds eerder) in het monumentale huis Catharinastraat 16. Vr. med. Gem. Archief Breda. Heyliger en zijn vrouw zijn te Breda overleden op resp. 28 juni en 12 september 1830.
- ¹⁰³ GAO Bevolkingsregister 1870/80 dl. 7 p. 180.
- ¹⁰⁴ GAO Nieuw-archief voorl. inv. 312 (28 juli 1876); vgl. Krüger, a.w., p. 80.
- ¹⁰⁵ GAO dossier 2.07.351.11. Op 25 februari 1876 had de bisschop van Breda aan deze monialen het veertig-uren-gebed toegestaan, Archief Bisdom Breda Acta H fol. 280. Bij hun vertrek gaf de bisschop een aanbevelingsbrief mee, ibidem Acta I fol. 162. Vr. med. z.e.h. F. Leygraaf, secretaris van het bisdom.
- ¹⁰⁶ GAO Bevolkingsregister 1880/90 dl. 9 p. 176.
- ¹⁰⁷ Archief Bisdom Breda, Acta I fol. 228, 237, 241, 277. Vr. med. z.e.h. F. Leygraaf.
- ¹⁰⁸ GAO dossier 2.07.351.11.
- ¹⁰⁹ Vr. med. mevr. L. M. H. C. G. Brouwer Ancker, geb. baronesse van Oldeneel tot Oldenzeel.
- ¹¹⁰ Als bij 108.
- ¹¹¹ Vijftig jaar Benedictijnen in Nederland, feestnummer van het Benedictijns tijdschrift 1957, afl. 4-5, p. 9.
- ¹¹² Ik breng de hoogerw. pater M. Mähler, abt van St Paulus te Oosterhout, gaarne dank voor de door hem verstrekte uitvoerige gegevens betreffende de familie De Domecy.
- ¹¹³ Als bij 108.
- ¹¹⁴ Ibidem. Koopakte d.d. 5 sept. 1938. De koopprijs bedroeg f 35.000,—.
- ¹¹⁵ C. Th. Lohmann, Het vrijheidshuis te Oosterhout, in dit jaarboek dl. VI p. 100.